

VIATA OMULUI

Inainte de timpurile istorice

SAU

PREISTORIA

DE

M. G. BAILLEANU

licențiat în Istorie și Filosofie.

CRAIOVA

Tipografia N. I. MACAVEI & Comp.

31 — Strada Madona Duda — 31.

1895.

ii
745.

P R E F A Ț A

În Franța, ca și în celelalte state occidentale, de vre-o câți-va ani, studiul istoric nu se mai începe fără cel preistoric.

La noi, e introdus pentru prima oară și după cât știu acum vre-o 10 ani în liceul din Craiova de fostul meu profesor și acum amic, d-nul M. B. Calloianu.

Azi nu-î liceu în țară, în care să nu se predea acest nou studiu.

Azi, prin urmare, mai mult ca orî când să simt și nevoia unui text românesc preistoric.

Lacuna aceasta sper a o înlătura prin publicarea operei de față.

Este ea ireproșabilă? Nici de cum. Cunoșc însumi mai multe neajunsuri: lipsa de figuri în text, graba cu care e făcută și lipsa a o mulțime de cunoștințe preistorice referitoare la țara noastră. Am vorbit într'adevăr pe alocurea și despre ele, dar foarte puțin, deși posed un material destul de prețios, îmbogățit încă cu explorarea făcută acum de curând a câtor-va grote din țară. În plus, mi sunt deja cunoscute și sculpturile și ceramica preistorică din muzeul din Bucuresci, precum și alte publicațiuni de aceeași natură făcute în Iași. Nu le-am utilizat însă dintr'un singur motiv: tot acest material era la Bucuresci, pe câtă vreme eu lucram la Preistoria în Severin, în Pesta și Viena.

Voi căuta să-mi măresc tot mai mult cunoștințele

preistorice, mai ales referitoare la țara noastră și sper, că cu o nouă ediție lucrarea de față va fi mai satisfăcătoare.

Dacă am făcut și publicat această grăbită lucrare, am cedat și deselor stăruințe ale elevilor mei din cl. V (anul școlar 1894—95) de la liceul Matei Basarab din Bucuresci. Țiu să le mulțumesc și pentru îndemnul cât și pentru lucrările lor preistorice făcute în cursul anului școlar.

Mi-a mai fost apoi și îndemnul de a înlesni studii preistorice și încă de a face o lucrare, asupra căreia 'mi aduc aminte, a-'mă fi fost atrasă pentru prima orară atenția de răposatul meu părinte.

Nu pot deci a-î rădica un monument mai nemerit, de cât a închina scumpei sale memorii această mică carte lucrată sub primn l său impuls.

Pentru lucrarea de față s'a consultat :

- 1) Hovelacque și Herve . . . Précis d'Antropologie.
- 2) Quatrefages L'espece humaine.
- 3) Lublock L'homme préhistorique.
- 4) *Amann și Garnier* . . . *L'habitation humaine.*
- 5) *Mortillet* *Le Préhistorique.*
- 6) *Debierre* *L'Homme avant l'histoire.*
- 7) M. Vanden Berge . . . L'Homme avant l'histoire.
- 8) Ph. Salmon Les races humaines préhistoriques.
- 9) G. Cotteau Le préhistorique en Europe (Congrès, Musées, Excursions).
- 10) *Le Baron de Baye* . . . *L'archiologie préhistorique.*
- 11) A. Falsan La période glaciaire.
- 12) Zaborowski L'Homme préhistorique.

PREISTORIA

Noțiuni generale. Istoria întregă a civilizației omenesci poate avea o primă și generală împărțire : *Istoria propriu zis* și *Preistoria*. Istoria propriu zis plécă în genere cu studiul său de la primele începuturi de constituiri a diferitelor state, căutând a ne arăta desvoltarea și progresele lor în parte, înriurirea lor reciprocă precum și gradul de civilizație la care a ajuns omenirea de atunci și până în zilele noastre. Timpul ce ea le scurtéază nu trece peste 5—6000 de ani. Afirmațiile ei sunt bazate pe documente, pe inscripții: scrierea e caracterul general al informațiilor ei.

Dar mai înainte de acești ani, ce a fost omul în infinitatea timpului trecut? De unde a venit el pe pământ? Cum a trăit el? Ce civilizație a avut? Iată la ce palpitate întrebări are să ne dea răspunsul Preistoria. Timpul asupra căruia se întinde domeniul cercetărilor ei, e după cum vom vedea, foarte mare, afirmațiile ei sunt bazate pe formațiunile geologice, pe faună, pe floră, pe fosile, pe resturile industriei omenesci și pe alte date de natură științifică, pe care vom avea ocazie a le cunoște mai târziu.

Importanța Preistoriei e cu atât mai mare cu cât ne dăm bine sama, că ea este baza cercetărilor și cunoștințelor noastre posterioare, adică istorice, cari primesc direcțiunea, sensul, culórea, cé li s'a fost dat.

Până acum 30—40 de ani cercetările istorice propriu zise se perdéu în nóptea timpurilor de acum 5—6000 de ani: în mod misterios isvora viața, progresul și tótă civilizația omenéscă. Biblia și concepția ebraică avéu pretenția de a explica totul: crearea universului ca și a omului. După acest mod de a vedea omul e prototipul Dumnezeirei, e un Dumnezeu căzut pe pământ, ce 'și aduce încă aminte de existența sa din ceruri.» Alături de acéstă concepție religióasă mai avem și altele de aceeași natură, cari tóte însă au același mod de a vedea. Dar pe lângă concepțiile religióse mai avem și pe cele sciințifice-filosofice, cari, din cea mai veche antichitate și până în zilele nóstre, au cautat să dea alte cauze explicative și formărei universului și creării omului, ajungând în cele din urmă să dea acestuia adevărata importanța, arătându-í și umilele lui începuturi, dar și progresele și civilizația la care a ajuns, 'i a arătat, că el este adevăratul lui maestru, că în el rezidă putința perfecționării a binelui și fericirei lui.

Sciința e în stare azi să afirme și vom vedea acésta, că omul, departe de a-și avea o origină divină, descinde din animale prin intermediul unei specii de maimuțe, că apoi a trecut prin o stare de sălbatecie și numai târziu, fórte târziu

a ajuns la primele și foarte elementare grade de civilizație, pe care istoria propriu zisă se nevoește a le cunoaște din ce în ce mai bine și mai mult.

Anticitatea greacă și romană ce idei avea despre omul primitiv?

Grecii și Romanii ne spun, că a fost o vreme, când ei însuși se mirau de starea înapoiată a unor populațiuni sau triburi, stare quasi-sălbatică. Homer de multe ori ne lasă să înțelegem, că descrie o atare stare, ne dă prețioase informații referitoare la vârsta de bronz și de fier: darurile cele mai distinse sunt făcute din aceste metale.

Dacă trecem de la Homer la Lucretius iată ce ne spune în «De rerum natura:» «primele arme pe cari le-au întrebuințat oamenii au fost unghile, mâinite, dinți, pietrele și ramurile de arbori; mai târziu flacăra și focul, când au fost descoperite. Nu multă vreme în urmă au cunoscut proprietățile fierului și a aramei, dar în trebuințarea aramei a precedat pe cea a fierului, căci ea era mai răspândită și mai ușor de lucrat.» În altă parte zice: (oameni) «rătăceau în turme ca vitele. Ceia ce sorele și ploia le da, cea ce pământul producea de la sine era îndestulător pentru a astâmpăra fômea lor; și reparau forțele în mijlocul stejarilor, nutriindu-se cu ghinda lor.»

Același lucru ni-l spune și Horatius:

«Atunci, când oamenii, turmă hidușă și mută încă ieșiră din pământul născător pentru a se

«tări pe suprafața sa, s'au servit cu *unghiile și pumnii* apoi de *bastoane și în fine de arme fabricate* după experiența lor cu scopul de a-și «*însuși grinda și scorburile; în fine vocea lor găsi sunete și cuvinte pentru a-și transmite gândurile lor.*»

Acelăși păreri le găsim expuse în geografia lui Strabon, în Biblioteca istorică a lui Diodor din Sicilia, în Sallustius, Aristoteles, Platon etc.

Dacă aceste idei referitoare la începuturile omenescii au fost cunoscute de mult și multă vreme în anticitatea grăcă și romană, cum se face, că au fost uitate și a trebuit ca cercetările contemporane să le regăsească de fapt? Cauza a fost religia creștină și în special catolicismul, care de la căderea imperiului Roman de apus, devenind a tot puternic și autoritar, absorbă pentru multă vreme ori ce ocupație intelectuală, care urm⁷ să fie conformă spiritului religios. Și origina omului fiind în contradicție cu religia, e evident și ușor de înțeles cum afirmările clasice au fost înlăturate și cu timpul uitate.

Când și cine fac să se nască știința preistorică?

Cât timp religia fu atot puternică, ignoranța și timiditatea, în tot felul de activitate omenescă, 'i au fost concomitante. Ba chiar după căderea atot puterniciei ei, direcția ce a imprimatu-o se resimte încă și a trebuit să vină secolul nostru, ca o nouă direcție științifică ca să se inaugureze.

Știința istorică contemporană simți, că-î hp-sese baza studiilor ei, avu preșimțirea lucrului

dăstăinuit de anticitate și noul studiu preistoric fu născut.

În țările scandinavice Thomson, Nilson, Forchammer, Worsaae și Steenstrup pe la 1833—1850 lucrăză cu mare asiduitate pe noul teren preistoric. De la ei în special de la Thomson avem, precum vom vedea, cele trei diviziuni preistorice în vârsta de piatră bronz și fier.

Noua direcție fiind dată, nu numai numărul partizanilor crește, dar chiar se ambiționează, cine să fie cel dintâi, care a sulevat chestia noului studiu istoric.

Așa, Germanii dau întâitatea lui *Eckard*, care în scrierea sa «de origine germanorum publicată la 1750, zicea: *Lapideis armis apud omnes successere aerea*».

Franța susține, că *Goguet* pe la 1758 ar fi sulevat pentru întâia oară noua direcție prin scrierea sa: «origina legilor, a artelor și științelor»

Anglia susține, că *Cornonailles de Boulase* și *Richard Colt Hoave*; Elveția că *Ferdinand Keller* sunt ei cei dintâi novatori.

Tóte aceste pretenții pentru întâitate, par a nu fi fondate, căci afirmările sau aluzile făcute relativ la omul preistoric n'au nici un temel științific până la învățații scandinavici.

Merită o deosebită atenție Francezii: *Aymard* care de la 1844 lucră și luptă prin scris sau grafire-o 20 de ani pentru a face să triumfe părerea sa relativ la omul fosil. Lucrările lui sunt afirmate și confirmate în urmă prin noile și sa-

vantele cercetării ale lui *Boucher de Perthes* și abatele *Bourgeois*.

În zilele noastre, cel mai autorizat reprezentant al preistoriei este de sigur, d-nu *Gabriel de Mortillet*.

Științele ajutătoare Preistoriei.

S'ar putea zice, că nu-î știință de care Preistoria să nu aibă o simțitoare nevoie. Zoologia, Botanica, Mineralogia, Geologia, Fisica, Chimia, Matematicile și Filosofia sunt chemate fie care în parte, mai multe, ori chiar toate la un loc, să lămurască câte o mare și importantă chestiune, câte un capitol preistoric. Dér Preistoria are mai ales nevoie de cunoștințele *Paleontologiei*, *Antologiei*, *Antropologiei generale*, *Etimologiei* și *Sociologiei*.

Căci, *Paleontologia* ne arată cum a fost omul și cum produsele activității lui din timpurile cele mai îndepărtate în spre zilele noastre.

Antologia ne arată origina ființelor, legătura între ele, precum și evoluția lor.

Antropologia generală ne dă studiul anatomic al omului și fiziologia funcțiunilor lui.

Etimologia ne vorbește despre origina și caracterele diferitelor rase.

În fine, *Sociologia* ne arată principiile, cari au prezidat la formarea societăților omenesci, precum și raporturile și legile ce le conduc astăzi.

Formarea Pământului.

După teoriile științifice ale lui Kaut, Newton, Laplace, Herchel precum și diferiți geologi, sis-

temul solar s'a format din o primordială nebulosă. Pământul este o particică desprinsă din soare, El se află în acest moment în stare incandescentă și fluidă și numai cu timpul și încetul cu încetul a început să se răcească la suprafața sa, formând o primă cojă solidă, căldura în același timp retrăgându-se și concentrându-se tot mai mult în centrul său. În acest timp enorma cantitate de vapori din aer se condensază și astfel avem primele ape.

Sub influența focului sau căldurei centrale și a apelor s'au format apoi toate straturile din care se compune azi întreaga cojă pământescă.

Datorită focului avem acele terene primitive cunoscute sub numele de *ignee* sau *plutonice* și compuse din roci *cristaline* (gneis, enicașist) și *eruptive* (granit, porfir, etc.) *Aceste roci sunt cu desăvârșire lipsite de fosile.*

Datorită apelor avem straturile sau mai bine terenurile *sedimentare*, suprapuse unele peste altele, ca foile unei cărți, din care cauză să și numesc *stratificate*. Ele conțin resturi vegetale și animale, cu *fosile*. Aceste straturi compun cea mai mare parte a cojei pământesci. Iată cum este ea formată : *)

1) Terenul Primar.

Cu sub-impărțirile : *Plutonian, Neptunian, Lăurentiu*, formate din roci de granit, silicate, gnaisuri și schisturi. *Nu se găsesc urme de fosile animale ori vegetale.* Avem apoi o perioadă de tran-

*) După L'Homme avant l'Histoire de Maximilien Vanden-Berge.

siție cuprinzând *Combrianul*, *Silurianul*, *Devonianul*, *Carboniferul* și *Permianul* cu schisturi ardoise gresie roșie, calcar antracit, marmoră etc., ca flora, avem *prima urmă vegetală*: fucoidele, algeele, plante marine și conifere.

Ca formă avem *prima urmă de viața animală*: eozoon, ichthyodolithes, trilobiți, crustacee, molusce, zoofiți, etc., *apar primii pești și reptile*.

2) Terenul secundar.

Cu sub împărțirele: *Triasic*, *Jurasic*, și *Cretaceu* compuse din gresii, sare, calcar, gips, marne, păcură.

Ca floră avem conifere, fugere foarte mari, equisetacee etc.

Regnul vegetal evaluiază foarte mult.

Ca formă avem crustacei, animale, marine, sauriciu, reptile gigantice, iguanodon, plesiosaurul ichtyosaurul, pterodactilu, megalosaurul, paseri ca *Archaeopteryx*. *Apar primele mamifere*.

3) Terenul Tertiar.

Cu sub împărțirile: *Eocen*, *Miocen* și *Pliocen* compuse din argilă, roci vulcanice, nisip galben, marne albastre etc.

Ca floră dispar speciile mari din epoca precedentă și o nouă floră și ia naștere.

Ca formă avem mamifere foarte mari, ca *Megatherium*, *Paleotherium*, *Dinotherium*, *Mastodonul* precursorul elefantului. Dispar speciile vechi și avem altele în locul lor ca *maimuțe*, *Antropoidete*, *Antropopitecul* sau precursorul omului.

4) Terenul Quaternar.

Cu sub împărțirele : *Diluviul, Glaciarul și Diluviula Nov*, compuse din argilă, gresie, calcar, nisip etc.

Ca flora avem apariția speciilor de azi (pin, fag, stejar etc.)

Ca formă avem primii elefanți, mamutul, ursul mare de cavernă marsupiab giganțice. Dispare din vechile specii și avem altele noi, ca *Renul, Calul, Boul primitiv*. Apare **omul**.

Din cele ce preced, nu putem da sama de următoarele.

1) Că pământul a fost, în o epocă foarte îndepărtată și multă vreme, *lipsit de orî ce viață fie vegetală fie animală*.

2) Ca plantele și animalele cu un organism inferior și au făcut aparițiunea, au crescut au început să se modifice cu primul depozit sedimentar.

3) Că în epoca carboniferă și permiană regnul vegetal ajunsese să fie reprezentat prin fugere și arbori giganți—corespunzând perioadei de formațiune a păcurii; că regnul animal, după ce a avut ca *origină* prima moleculă veșuitoare organizată, putu da naștere la mai multe specii de pești, moluște și apoi la reptile.

Acest progres animalic fu posibil, atmosfera pierzând o enormă cantitate de acid carbonic (impropriu vieții).

4) Că flora se oprește în prima ei evoluție în timpul Juvasicului și cretaceului; că forma din contra, continuă a da naștere la noi specii, for-

mând paserî, și primele mamifere, animale cele mai superior organizate din punctul de vedere anatomic.

5) Ca în periodul terțiar dispar o mare parte din vechile speciî animale și vegetale fără a lăsa reprezentanți *identici*; mamiferile ating cea mai mare a lor dezvoltare cu Divoterium, pe care nu l' ar putea egala nici un animal din zilele noastre.

6) Că nici o urmă de mai înainte nu fusese în epocile precedente terțiarului și numai în ultime subimpărțiri ale Eocenului se găsesc lemuri-enî cu o talie la început mică ce cu timpul se modifică dând naștere pe nesimțite antropoidelor, iar acestea la rândul lor dispărând, dau naștere precursorului omenesc.

7) Vedem, că, în prima periodă a Diluviului apar genuri noi, genurile de azi vegetale și animale. Ființa omenescă, conservând încă toate caracterile fizice și anatomice ale unui animal brut, începe a se îndepărta de această stare, creșterea lui ia o dezvoltare mai mare, se nasc primele rase omenesci și foarte târziu numai avem omul, în care putem vedea primele începuturi ale civilizațiunei noastre,

Terenul Terțiar.

Tabloul de mai sus arătându-ne formarea suprafeței pământului, începuturile vieții vegetale și animale, precum și evoluția lor ne spune clar, că începuturile omenesci le găsim tocmai în terenul terțiar.

De acea să ne oprim ceva mai mult asupra lui,

Începând de acum și cu această, tratarea mai de aproape a materiei studiului de față.

Europa, în această îndepărtată vreme și anume în Eocen, era unită cu America. Probă e, că găsim în amândouă continentele aceeași flora și aceeași faună ca *Palaotherium*, *Anaploterium* d. ex. După această epocă și mult mai târziu, poate, după st. Achenlle, (după părerile lui Herger și O. Heer), pământul, ce unea cele două continente, ar fi dispărut, formându-se în locul său Océnul Atlantic de azi *).

În terțiar canalul mănecii nu era și Franța era unită cu Anglia. Acum se nasc *Alpii* și *Apenini*, vom vedea ce modificări climatologice au să aducă acești munți. Grecia era unită cu Asia (poate și cu Africa) și Rusia în cea mai mare parte e sub apă, tot așa e și cu Germania de Nord.

Clima Europei are o temperatură grozav de mare: cresc Palmierii, apare vița. Căldura, umiditatea provenită din incursele apă, precum și influența munților încep să schimbe clima către sfârșitul pliocenului, răcind-o și anunțându-se prin această epoca glaciară.

Am văzut deja flora și fauna terțiarului.

Sunt geologi și Preistorici, cari au crezut, că apariția omului s'ar fi făcut la sfârșitul acestui

*) Numele de Atlantic dat Océnului, e numele pământului dispărut.

Platon ne vorbește de pământul atlantid. După Diodor din Sicilia rămăsese din el în timpul Cartaginezilor o mare insulă cu fluviu navigabile pe ea. Azi, Canarele, Azorele și Madera sunt considerate ca ultimele reprezentate ale aceluia pământ dispărut.

(Revue de Deux Mondes, 1867 și 1874).

teren. Abatele Bourgeois pe la 1857 găsind, lângă satul Thenay (Loir-et-Cher), instrumente facute din silex și cu ajutorul focului, a văzut în ele urma și prin urmare existența omului în această epocă.

Același mod de a vedea le au avut în urmă și Ribeiro, Rames și alții.

Dar d-nu Mortillet, Hovelaque, Dufay și alții bazați pe diferite și put. nice considerații, precum și pe diferite legi paleontologice afirmă, că în terțiar *nu pôte fi vorba de om*, ci numai de *precursorul lui de antropopitec*.

Siléxurile de la Thenay ar fi ale antropopitecului, ori produse accidental făcute ale naturei.

Terenul Quaternar.

Dacă și din cauze diferite existența omului terțiar e pusă în îndoială, afirmându-se însă existența precursorului său, nu i tot așa și cu quaternarul: acum și chiar de la începuturile lui avem probe sigure despre existența sa. Deci deodată cu această epocă geologică începe și preistoria.

Cum se face însă, că în terțiar nu-l om și cum de l regăsim în quaternar?

Förte bine, căci transformarea autropopitecului în care a avut destul timp să se facă în ultimul timp al terțiarului (care după calculele făcute ar fi durat de la 200000—300000 de ani), dispărând el și născând în locul lui omul.

Omul trăește în quaternar de la origina sa și până la începuturile timpurilor actuale, (adică

până acum vre-o 10,000—15,000 de ani), vre-o 20,000—220,000 de ani, pentru a ajunge la micul grad de evilație în care 'lu găesc miturile și despre care ne vorbesc începuturile istoriei propriu zis.

În quaternar am văzut, că avem Diluviul, Glaciarul și Diluviul Nou. Deci omul e martor ocular al acestor cataclisme geologice.

Cum se explică azi quaternarul din punct de vedere geologic?

Am văzut încă de la finele pliocenului temperatura scăzând foarte mult, vaporii numeroși din atmosferă încep să se condenseze fie sub formă de ploți torențiale, fie sub acea de zăpadă și chiar ghiață, condensare, care în cea mai mare parte, de sigur, trebuie atribuită influenței munților în genere, Alpilor și Apeninilor în special. (E știut azi rolul de puternici condensatori ai munților).

În același timp se face o mișcare generală a pământului întâi rădicându-se de la Nord în spre Sud, apoi și mult mai târziu o alta de sens invers. Cu prima mișcare apele și ghețari iau direcțiunea N.-Sud, ghețarii sunt duși până pe înălțimele diferiților munți. Cu a doua mișcare se formeză cursurile de apă, ce au direcțiunea Sud Nord.

Ca cauze generale explicative ale Diluviilor și ghețarurilor se mai dau și următoarele: *)

1) *O variație în intensitatea radierii solare.* Teză, ce nu poate avea o deplină valoare, după Tyndall, căci pentru formarea ghețarurilor, zice el, e *deopotrivă nevoie de frig și căldură,*

*) După Hopkins.

2) Admițându-se o mișcare proprie a sôrelui, se admite, că întreg sistemul nostru solar ar fi străbătut în spațiu o regiune mai friguroasă. Această ipoteză e puțin susținută azi.

3) Excentricitatea orbitei pământului și

4) O schimbare a axei pământului, ce ar avea d. ex. une ori polul Nord în regiunile Poloniei, alte ori în cele ale Americii de Nord.

Pe lângă toate acestea mai trebuie luat în considerație influența curentului submarin gulf-stream, care lipsind, (precum a și lipsit atunci) temperatura occidentală a Europei ar scădea cu vre o 10 gr. și în același timp și curentul frigos de la Nord ar reduce și el temperatura cu alte 3 sau 4 gr.

De sigur, nu trebuie pierdut din vedere nici faptul, că lipsea curentul saharian de azi Tohu.

Diferite clasificări preistorice.

Avem mai multe clasificări după cum sunt și diferite caracterile, ce sau luat drept bază.

Așa, Ed. Lartet, bazându-se pe animalele ce succesiv au trăit în quaternar, face următoarele patru vârste: 1) Vârsta marelui urs de caverne, 2) Vârsta Mamutului și a Rinocerului său vârsta marelor mamifere dispărute, 3) Vârsta Renului și a 4) Vârsta Aurocului (bou).

Renul, ne spune Lartet s'a refugiat în urmă în Nordul Europei, Aurocul în Lituania și Caucaz. Ei sunt astăzi singurii reprezentanți ai quaternariului. Cu sfârșitul quaternariului, clima Europei din insulară devine continentală și odată cu a-

căstă schimbare avem noi migrațiuni animalice.

O altă clasificare e cea a lui Ed. Dupont, bazată pe diferitele fosile animale aflate în grote și peșteri.

După el avem trei vârste:

1) Vârsta cavernelor în care se află fosilele animalelor dispărute ca Mamutul, *Ursus speleus*, *Felis spelea* etc.

2) Vârsta cavernelor cu fosilele animalelor emigrate, cari încă trăesc, ca Renul, Cămila etc.

3) Vârsta cavernelor în cari se găsesc fosilele animalelor veșuitoare încă, seu distruse de om.

Maî avem și alte clasificări, dar cea, care va fi urmată în cursul de față e a Danezilor Thomsen, Worsaae cu modificările aduse de D-nu dē Mortillet, clasificare, ce are ca bază natura elementelor din care sunt făcute diferitele instrumente și de cari s'aû servit omul preistoric.

După această clasificare avem:

1) Vârsta de piatră.	$\left\{ \begin{array}{l} A) \text{ arhiolitică} \\ B) \text{ neolitică} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} a) \text{ St. Acheul} \\ b) \text{ Moustier} \\ c) \text{ Solutré} \\ d) \text{ Madelaine} \\ \text{Robenhausen.} \end{array} \right.$

2) Vârsta de bronz și

3) Vârsta de Fier.

I). Vârsta de piatră.

A. *Archiolitica*. a) *St. Acheul*. S'a numit epoca de la Saint-Acheul (seu Chelleiană) după localitatea cu același nume, în care s'au studiat maî întâi și maî bine caracterile ecēstei epoci. Boucher de

Perthes este cel dintâi ce se ocupă cu acest studiu pe la 1845, după el Iohn Evans, Charles Heggell. etc. Azi această localitate nu se mai poate studia din pricină, că Amiens-ul mărindu-se s'a întins peste ea.

Epoca de la St. Acheul se regăsește în valea Somei, basinul Senii, în Normandia, Bretania în Dordogne, basinul Rinului, în Germania, Rusia, Anglia, Spania și Portugalia, Italia, Grecia, etc., în Africa, Asia și America.

Fenomene geologice. În această epocă se face basinul Parisului. Marca Nordului acopere o bună parte din Rusia de azi întinzându-se până la Uralii, Moscova, apoi în Polonia până pe la Cracovia urmând o linie în spre Nord, ce ar trece prin Dresda Wesel în spre Zuider-Zee.

Europa este încă unită cu Anglia, Africa și America, probă e identitatea flori și a faunei. De acum înainte însă începe diferențierea lor și d' sigur, că și de acuma încolo acele regiuni s'au despărțit.

Fauna și Flora acestor epoci. Ca floră avem pinus abies, silvestris, stejarul, bradul din Elveția, smochine sălbatice etc. Acești arbori dau naștere la cărbuni de pământ și la lignită.

Ca faună avem Elefantul meridional, elefantul vechi, rinocerul etc.

Flora și fauna acestei epoci sunt probe suficiente pentru a ne face să cunoștem, că temperatura încă e ceva caldă.

Industria și instrumentele caracteristice epocii St. Acheul. Avem un singur instrument tip, fă-

cut din silex, gresie compactă séu calcar silicios. E lătăreț la bază, ascuțit la vârf. Ele sunt tăiate séu sparte din bucați mai mari de piatră și se observă, că colțurile spărturilor se caută a fi mai mari, mai tăetóre pe două laturi séu muchii ale lor. De altfel, colțuri se găsesec pe totă suprafața—fapt, care între altele denotă primitivitatea lor.

Une ori instrumentele au numai o latură ascuțită, tăetóre, cea laltă fiind ceva mai grósă, alte ori instrumentele au, la pörtea inferiöră și pe muchie, o *mică parte necolțurată* pentru a inlesni mai bine ținerea lor în mână.

Un alt fapt, care denotă iarăși primitivitatea acestor instrumente, e, după cum vëzurăm, că ele sunt de-a dreptul ținute în mână, când se lucröză cu ele, *n'au coză*.

Instrumentele acestea séu instrumentul-tip al acestei epoci, se întrebuintă la spartul fie al altor pietri, fie al lemnelor, etc., e, prin urmare, *un fel de secure*.

E probabil, că omul epocii st. Acheul să fi utilizat și lemnul, dér, din cauza prea iutei sale alterări, nu avem azi nici un produs făcut din el.

Bricege, ace, suliți, săgeți etc., lipsesc cu desăvârșire omului st. Acheulian.

Ne putem face deci o idee de cât putea omul acestei epoci să 'și satisfacă nevoilor lui, *numai* cu acel singur instrument grosolan și rudimentar de secure.

Omul St. Acheul seu tipul cranian.

Putem cunoaște omul din această epocă după următoarele studii:

1) Craniul *Neanderthal* (numit astfel după localitatea cu același nume din Prusia renana, unde pentru întâia oară a fost bine studiat), prezintă mai multe caractere generale: are fruntea mică și fugătoare înapoi, un indice de 72, diametrul antero-posterior 200, diametru transversal 144. Capacitatea craniană de 1150 c. c., capacitate foarte mică, aproape egală cu a Hotentoților și Polinezilor de azi (după Morton și Huschke). Creșterea craniului și suturile se fac de dinainte înapoi, întocmai ca la Maimuțe și Negri — pe când la noi astăzi se fac în sens invers. Arcadele sprâncenelor foarte groase și foarte mari denotând o brutalitate, o bestialitate. Sinusul frontal foarte mic, abia se observă cocșele craniene. Occipitalul e foarte mare. Tașăturile osoase în genere destul de compacte și foarte groase.

Oasele picioarelor și mânelor aparținând acestui craniu, mari, groase, precum și inserțiunile musculare denotă puterea cea mare a omului neanderthaloid, a cărui talie însă nu depășea 1^m 70.

2) Studiul *fălcii omului din Naulette*, (în apropiere de Dinaut, în Belgia) ne spune, că ea are o foarte mare asemănare cu aceea a unei maimuțe. Alveola caninilor ne arată forța cea mare, ce o aveau acești dinți. Creșterea marilor molarii se face de dinainte înapoi. *Apofisele geni lipsind e probă invederată, că omul încă nu-și avea limbajul făcut, avându-l însă, de sigur, pe cel nearticulat.*

Maî avem încă și alte studii craniene aparținând epocii de la St. Acheul, dar toate prezintă aceleși caractere ca Neanderthalul. De aceea Neanderthalul va fi tipul cranian al acestei epoci. Intre acele craniu putem enumera: 3) craniul *Canstadt* (loc lângă Stuttgart), 4) *Cr. Egusheim* (loc lângă Colmar), 5) *Cr. Brüx* (Bohemia), 6) *frontalul Dénise* (lângă Puy) etc.

Dacă fruntea omului neanderthaloid e mică și fugătoare înapoi, apoi partea posterioară a craniului are o dezvoltare excesiv de mare: craniul unui Negru ori de maimuță nu poate da o perfectă imagină în această privință. Din acest fapt și după cunoștințele psihologice de azi, care localizează toate funcțiunile intelectual-superioare în partea anterioară a creierului, pe când pe cele afective în genere în partea lui posterioară, putem să ne facem o idee cât valora inteligența omului din această epocă, cât partea afectivă, care, deși se constată a fi foarte mare, lipsind însă inteligența, cultura nu putea fi decât foarte mică întru cât privește *calitatea*: bestialitatea se vede predominând.

Falca din Naulette ne confirmă și ea această părere.

Caracterile craniului neanderthaloid sunt în același timp și ale uneia din două mari diviziuni craniene Dolicocefalice. Celalalt tip cranian al acestei mari diviziuni e Brachiocefalia, ce 'lu vom vedea apărând și mai târziu și denotând și o mai mare superioritate intelectuală față de cel dintâi.

Dolicocefalia o vom regăsi multă vreme, până târziu în dolmene, chiar și în cimitirurile galo-Romane. Huxley ne arată un trib australian din vecinătatea Portului Western, dolicocefal. Dolicocefalia poate să reapară prin atavism, mai se regăsește la criminali, mănioși, bătauși, etc., după arătările profesorului de științe antropologice din Paris, D-nu Bordier, séu după arătările lui Gordon, Cornu, Vogt, Lombroso și Garofalo, etc.

Modul de traiu al omului St. Achelian.

După cum am văzut deja, inteligența mai 'i lipsesce, nu are limbagiu articulat, că atât prin fizionomiă cât și prin însușirile lui se apropie foarte mult de animalele selbatice.

Trăesce mai mult izolat, dar une-orî 'lu găsim și în societate. Nu are nici o relație cu societățile séu grupările străine, nu cunósce locurile vecine.

Umblă gol—ca Botocuzii de azi din pădurile virgine ale Braziliei.

Locuește pe țărmurile fluviilor și în câmpie în jurul arborilor mari din cója séu în scorburile cărora abia scie să-'și facă un adăpost.

Se nutresce cu vegetale: fructe selbatice și numai cu timpul, datorită diferitelor împrejurări devine și carnivor, chiar și antropofag.

I s'a atribuit, că ar fi avut chiar un mic început de gătire sau ornamentație.

2) Epoca Moustier.

Numită astfel după localitatea cu același nume, Moustier (Dordogne), în care s'a studiat și precizat caracterile întregii epoci.

Moustierul se regăsește în Franța, Anglia, Germania, Elveția, Italia, Austria, Polonia, Asia etc.

Fenomene Geologice. Acestei epoci îi corespunde, geologicește vorbind, epoca glaciară. Ghețari au o forțe mare extensiune, se regăsesc până pe cele mai mari înălțimi ale munților. Ei au luat și tras cu ei blocuri enorme de piatră. Așa avem, între altele, blocul, cunoscut sub numele de «*Blocul Monstru,*» ce are un volum de 4,900 m. cubi, cântărind peste 12 milioane de chilogr.

Se știe la ce fapte au mai dat încă naștere ghețarii: au luat pietri în masele lor, cu care apoi au sgăriat rocele peste care au trecut, au dat naștere morenelor, au făcut așa numitul mon-tonnement, au făcut locurile, etc.

După toate probabilitățile, temperatura, nu este, cum s'ar putea crede, grozav de frigidă. E mult umedă, din pricina prea mării întinderi a mării Nordului și a mării, ce acoperea Sahara. Că-i așa, mai ne probază și Flora și Fauna acestei epoci.

Flora. Avem teiul, fagul, salcia, iedera etc., cari toate denotă o temperatură umedă.

Fauna. Trăește mamutul, rinocerul, calul, măgarul, porcul selbatec, cerbul, renul, ursul sau boul primitiv, urși, etc. În total avem 32 specii de mamifere. Din acestea, zice d-nu de Mortillet, «sunt azi 14 sau 15, cari încă trăesc în câmpie, 4 au dispărut, 3 au emigrat la Sud, la căldură (hiena, leul, leopardul), 3 altele sau retras în munți, 7 au emigrat în Nord.»

Acelși emigrări sau retrageri se vede, că le au făcut și plantele,

*Industria și instrumentele caracteristice ale epocii
Moustier.*

În st. Acheul avem un singur instrument-tip, lătăreț la bază, ascuțit la vârf. Se poate susține, că forma lui indică instrumentele, ce au să se facă, adică pe cele ale epocii de care ne ocupăm. În adevăr, avem acum două instrumente-tip: unul e lătăreț (or fi baza achelianului), tae numai cu o parte sau muchie și servă pentru tăierea sau raderea pieilor de animale de care, după cum vom vedea, omul moustierian începe să se servescă; celălalt e un instrument în formă de vârf (ar fi partea ascuțită a instrumentului achelian), ce servia fie ca armă, fie pentru a îngăuri.

Ambele instrumente sunt făcute din Silex, sunt tot cioplite, prezintă colțuri, dăr se vede, că sunt mai fin lucrate de cât în St. Acheul. Avem un prim progres în industria preistorică.

Unii au susținut, că omul moustierian a avut și instrumente făcute din os. E greșeală. Ce-i adevărat, e. că se obișnuiește foarte mult a se sparge oșele lungi, mai ales de Ren, pentru a se estrage din ele măduva și a se mânca. Vom vedea, cum în adevăr, din acest obicei se dezvoltă cu timpul, în epoca magdaleniană industria osului.

Omul moustierian sau tipul eranian.

Craniurile ca cele din grotele Engis (Belgia), Engihoul (Belgia), scheletul Cichy, măseaua Märsricht scheleturile din Grenelle atribuite în primele momente acestei epoci, aparțin cu siguranță

astă-zî altora. Singurul craniu pentru care nu-i nici o îndoială că aparține mousterionului e cel din Italia, din Olmo. El, după Hovelacque și Hervé, are un indice ceva mai mare decât neanderthaloidul din st. Acheul, e mai lungueț, are o mică frunte, ce începe deja să ia poziția verticală. Arcadele sprâncenelor nu mai sunt așa mari și mult ieșite în afară ca la tipul Neanderthal. Vogt chiar crede, că craniul Olmo ar aparține altei rase (nu altei epoci).

I se mai atribuie cu siguranță mousterianului și craniul Marcilly. El are toate caracterile Neanderthalului.

Ca considerație generală putem afirma, că Neanderthalul persistă încă și foarte mult, dar deja începe să se vadă o modificare, ce însemnă un, pas mai departe, un progres.

Trăiul omului mousterian.

Condițiile de trăi ale mousterianului sunt mai aceleași ca ale acheulianului, cu singurile două modificări, aduse, de sigur, de fenomenele geologice și climatologice:

a) Nu mai umblă gol, se îmbracă cu piei de animale selbatice, ca să reziste frigului.

Avea și instrumente, ce-l permitea mica croitorie.

b) Locuște în grote sau peșteri, de aci denumirea de Troglodit. Acastă locuință ne arată un progres făcut de omul preistoric, căci acum pôte fi la adăpost contra ploilor, vânturilor, zepezilor,

precum și contra animalelor selbatice ca și în contra semenilor săi.

Crotele în generé însă sunt igrasiose, obscure, dar se găesc și de acelea în cari s'a făcut posibil intrarea a câtor-va raze solare, sunt mai mari, mai spațiose, mai bine îngrijite cum e de ex. grotă Mont gaudier.

Din acest timp și în aceste locuințe are omul să locuiască multă vreme, până târziu, ba chiar pe alocurea și în zilele noastre.

A fost o vreme, când găsinduse în ele resturi omenești, s'a crezut, că sunt sau aparțin catacombelor romane.

Suvenirul acestor primitive și îndelungate locuințe omenești, a persistat multă vreme în anticitatea clasică și avem scriitorii, cari, ca Ptolomeu, Strabon, Diodor din Sicilia, Pliniu, ne vorbesc despre ele și starea înapoiată a locuitorilor lor.

Chiar și bătrânul Homer ne vorbește de ele, vorbind de Troglodiții Cyclopi din Sicilia «ce locuiesc pe vârful munților și în fundul cavernelor.»

Epoca Solutré.

După localitatea Solutré (Saône-et-Loire) s'a numit întreaga epocă. Aci s'au studiat mai bine caracterile ei. Această epocă durează față de celelalte, mai puțin și se regăsește abia în câte-va localități: în Franța, în Anglia, nordul Italiei și Algeria.

Fenomene geologice. Umiditatea moustertianului, e înlocuită cu o temperatură uscată, ghețarii

deci nu se mai pot face, căța, norii sunt mai puțini, deci și sôrele pôte să încălzescă ceva mai mult, căldura e mai mare, ghețarii se retrag, epoca glaciară propriu zisă trecusă, acem o epocă în care se începe restabilirea ordinei în natură. Cursurile de apă de și au încă la începutul acestei epoce nivelul foarte mare, scade din ce în ce mai mult către sfârșitul ei și începutul epocii următoare. Pământul începe să se ridice, se stabilesc ano-timpurile, determinându-se tot mai mult.

Fauna. E foarte bogată, având o mare parte din animalele de azi, ca cerbul, porcul, cănele-lup, cănele-vulpe, ursul, capra etc. etc. *predominător prin numărul său e Catul și mai ales Renul.* De aci unele clasificări numesc epoca acésta, a Renului, ce s'ar întinde și în epoca următoare.

Flora. Urme de arbori nu avem, precedentele fenomene geologice explică aceasta (ghețarii aluviunile, nisipurile).

Instrumentele omenești aparținând Solutrianului.

E evidentă și aci legătura între instrumentele acestei epoce cu cele ale mousterianului, căci din grosolanul și rudimentarul vârf mousterian, avem acum un instrument tot din silex, ce-va mai lung terminat cu vârf, tăiat pe toate fețele și mult *mai fin* lucrat.

Ele au cozi, dupe păreriile lui Debierre, Hovelacque, Hervé etc. Un alt instrument e cel cu forma foii de laur, tăiat pe toate fețele și *mai fin* de cât instrumentul similar, mai avem răzătoare, ferestreae etc.

În perioada Palcolitică lucrarea pietrei pentru instrumente atinge perfecțiunea cu Solutrianul. Ósele cari în epoca precedentă se spărgéu pentru estragerea măduvei, se observă, că acum încep să fie lucrate.

Omul solutrian. Cu referire la el, putem spune foarte puțin de óre-ce, mai asupra tutulor cranielor, atribuite acestei epoce, s'au ridicat îndoială că aparțin altora. Ce putem afirma e, că trebuie să fie în o continuă dezvoltare, pentru a putea avea în epoca următoare un tip omenesc superior.

Trăitul omului Solutrian.

În genere e același pe care l'am constatat până acum.

S'a crezut că omul Solutrian avea obiceiul de a îngropa morți; dar cercetările și afirmările din ce în ce mai recente confirmă lipsa lor.

După dentițiune și aparatul digestiv, omul e erbivor și numai, mai târziu, datorită evenimentelor a devenit carnivor. El se nutrește cu fructe selbatice, *carne crudă* de animale selbatice, și *chiar cu carne omenescă, e aotropofag*. Nu știe încă să pescuiască precum nici să prindă păseri.

I se atribue un început de artă, pare că începe să se gătescă și Ferry chiar afirmă a fi găsit în această epocă sculpturi pe pietre reprezentând cerbi și alte animale.

Epoca de la Madelaine.

Numită ast-fel după localitatea cu același nume din Dordogne, care a fost studiată mai ales de

eminentul profesor Lartet, Cristy, și Falconer etc.

Se regăsește în Franța, Belgia, Angliea, Olanda, Polonia, Ispania, Italia, Elveția, Siria etc.

Epoca de la Madelaine durează un timp relativ mai îndelungat.

Fenomene geologice.

Ridicarea pământului continuă să se facă încă. Cursurile de apă, lacurile, văile, munții, într'un cuvânt, pământul începe să infățișeze aspectul ce-l păstrează în mare parte și azi.

Clima e mai rece de cât în epoca precedentă și mai rece chiar de cât cea de azi cu 8—10 grade.

Fauna. Avem feline ca pisica, tigrul, felis spelea, intermediar între leu și tigrul etc. Canideele, ca canis-lupus, canis-vulpes, canis-lagopus (vulpea albastră). Avem hiene, urși, șoareci, veverițe, cerbi, capre, porci, liliaci etc.

Instrumentele omenești aparținând epocii Madelaine

Instrumentele de piatră ce exclusiv a atras până acum atențiunea omului preistoric și pe care le am văzut perfecționându-se mai ales cu Solutrianul, încep cu această epocă să fie din ce în ce mai puțin căutate, servindu-se de ele pentru a face și a perfecționa altele, de altă natură adică cele de os. Și nici nu putea fi alt fel, când ne aducem aminte, că încă de mult, omul preistoric avea obiceiul de a sparge oase pentru extragerea măduvei.

Din spărturile acestor óse a ajuns cu timpul să vadă, că póte avea diferite instrumente. Iată cum ajunge omul să'și desvolte această epocă, o nouă industrie, cea a o suluí, mai ales osul Renului servea pentru aceea. Ca instrumente făcute din óse avem : ace, nasturi, cârlige, săgeți, fluere de vânătóre, ferestreae, pumnale, ciocane, apoi mai avem óse îngăurite servind la ornamentare sau găteală, bastóne etc. Cel mai curios și important din tóte acestea, de sigur e așa zisul *baston de comandant*.

Aceste instrumente și arme seamănă cu ale Eschimoșitor de azi.

Importanța și rolul acestor instrumente.

În genere și é evident, că cu atare instrumete, omul preistoric e în stare să săvârșească lucrări mai delicate, mai proprii nevoilor sele, de cât atunci când avea numai piatra.

În legătură cu acest fapt, vom constata chiar pentru această epocă, din tóte punctele de vedere, o superioritate față de timpurile trecute. Acele 'i va permite să 'și facă mai bune vesmintele din pielea animalelor; prinzându-le sau cusându-le mai bine și punându le chiar nasturi făcuți din óse sau scoici.

Cu pumnale și săgeți se va apăra mai bine, va putea să se lupte cu mai mult succes contra vrășmașilor fie ei ómení séu animale selbatice. Se găsește săgeți ce au un fel de dinți pe ele și la baza cărora să véd mici gropițe, se crede că

aci puneau otrăvuri. Cu atare armătură omul Magdalenian poate fi un vânător mai bun.

Cu ciocanele, între alte serviciuri, natural, se serveau și pentru a pisa diferite substanțe pe care le întrebuințau la culorit.

Trecem peste întrebuințarea cârligelor precum și asupra fluierilor de vânătoare și ferestraelor, pentru a vedea ce este *bastonul de comandant*: s'a numit baston, fiind-că are și forma și întrebuințarea unui baston.

S'a numit baston de comandant fiind-că se purta fie de capi sau de șefi de familie, de acei ai diferitelor grupuri de oameni viețuind la un loc, său de șefi triburilor: bastónele sunt făcute din corne de ren, au pe ele *sculptate* fel de fel de *figură*.

Mai mult, au tot-d'a-una, una său mai multe găurele: se crede că rangul comandantului stă în legătură și se arată prin numărul lor.

Bastónele acestea, de comandant, din timpurile preistorice, seamănă perfect cu acelea ale șefilor Indieni de azi de pe râul Mackensie. E bine să constatăm că ele fiind purtate numai de șefi său comandanți, reprezintă său e simbolul puterii, al autorității chiar din timpurile preistorice. E bine încă să facem de pe acum și legătura între acest simbol și între altele analoge din timpurile istorice, ca de exemplu cu bastonul și importanța sa la Egipteni, cu fascile consulare la romani d. ex.

Arta Magdaleniană. Unul din caracterile mai superioare ale acestei epoci e desigur arta, senti-

mentul artistic. E probabil, ba chiar am putea afirma, mai ales după cele ce am văzut în solutrian, că această artă relativ superioară pentru timpurile preistorice 'și-a avut începuturile încă înainte de epoca de care ne ocupăm.

Ca material artistic avem:

a) Mici desemnuri lineare; b) Vânătorul de auroc: vânătorul e gol, părul de pe cap e foarte mare, 'i atărnă în toate părțile, are câte-va fire de barbă și ține în mână o săgeată cu care caută să omoare aurocul din fața sa;

c) Lupta unui om cu doi reni; d) o mulțime de mamuși, reni, etc., gravați sau sculptați pe oase late, ca omoplatelele d. ex.; e) un mamut sculptat pe un mâner de pumnal; f) o femeie goală, fără brațe, cam mare, cu părțile sexuale prea dezvoltate, cunoscută sub numele de *Venus impudica*; g) o statueta reprezentând o femeie, dăr căreia 'i lipsesce capul; h) o mulțime de oameni goi, având păr mult și mare pe corpurile lor, etc.

Maî avem încă și materialul artistic de la Bruniquel (Franța, consistând din o focă sculptată pe un dinte; din două mânere de pumnal de ivoriu, cari au forma renului și pe fie care este sculptat câte un ren; din un cap de om, gravat pe un corn de ren, etc. Materialul artistic de la Bruniquel este maî superior celui pe care 'l am văzut maî sus.

Din tot produsul artistic al epocii Magdaleniene putem să scoatem următoarele afirmări:

1) El e făcut pe silexuri, ivoriu și oase.

2) Se reproduc oameni, diferite animale, reptile și pesci.

Plantele mai lipsesc.

3) Desemnul, sculptura și gravura sunt primele manifestări artistice ale omului preistoric. Mult mai târziu are și începuturi de pictură.

4) Se vede o mare nedibăcie artistică, mai ales când e vorba să se reprezinte o scenă cu mai multe personaje.

5) Subiectele artistice sunt luate exclusiv din lumea reală, nu se vede nici o urmă, care să implice vre-o idee abstractă, *séu vre un sentiment religios.*

6) «Curbele, festoanele, entrelacurile de ornamentare din această epocă sunt cu precizie aceleași, ce se vor regăsi pe vasele din dolmene, pe gătelile galice, apoi chiar pe monumentele gallo-romane. Ele se vor regăsi și pe bisericile romane. Ast-fel vârstele se leagă între ele și vedem origina artelor noastre pierzându-se în îndepărtare, în întunericul seculilor necunoscute.»

(Elisé Reclus, Géographie universelle, France p. 33).

Traitul omului Magdalenian.

Din cele ce preced e evidentă superioritatea omului magdalenian asupra predecesorilor săi: e superior și în instrumente și în investimtare și are și incontestabila superioritate artistică. Îi place foarte mult găteala, dacă ne dăm seama de numeroasele oșe și mai ales dinți îngăuriți, de nu-

merósele cristale cu diferite culóri, servind pentru ornamentare sau gáteala lor. E probabil, cá aceste diferite obiecte de ornamentare le purtau la mání, la gát, pe cap, atárnate de urechí și chiar de nas. Mai mult, Omulú magdalenian ú placea să-și culoreze fața, să și-o împistrițeze cu diferite culóri: *se-latna*.

Culorile proveneau, dupe cum se constată din depozitele numeróse ce le cunoștem, din manganéz și peroxid de fier, cari pulverizate cu cio-canele, pe cari le am vèzut, și amestecate cu grásime (póte mèduvã), dádea diferite culorațiuni cari durau fórte mult. Culorațiunea se mai obține din hematită, sanghinã (rosie) etc.

Industria o avem în acéstã epocã, dupã cum au avut-o și predecesori lor, judecând dupã atelierile în care fabricau instrumentele.

Incepurã să viziteze și să cunoască și locuri mai îndepãrtate de locuințele lor (grote) și aveau și *comerț*, dupã cum putem constata dupã aducerea din depãrtare, fie a scoicilor, fie a cristalelor de ornamentare.

E probabil, cá scoicele, și póte cristale să fi servit și de *monedã* (Mortillet, Debierre etc).

Omul magdalenian știe să *pescuiască*, probã fosilele de pești precum și instrumentele acestui uz. Nu se póte afirma până acum dacã cunoșteau arta de a *naviga*, putem însã să admitem un început de navigație, avènd în vedere comerțul și pescuitul.

Moștenește încã din natura sa animalică, era violent și bătăuși; găsim multe capete sparte seu

ingăurite, având chiar încă în ele sulitele ce le străpunsese. Dér alături de acest fapt constatăm cazuri când rănitul sau cum se găsește mai dese ori rănita e îngrijită, se vîd încercările făcute pentru a se vindeca. Decî iată omul magdalenian și *medic*.

Continuă să-și mănânce semenii săi, e încă *antropofag*. Se nutrește însă mai mult cu pescuitu și vînatu, pe care începe de pe acum să-le fiarbă sau frigă.

Nu are nici o idee de agricultură și nu posedă nici un animal domestic. Acest fapt, adevădat de a trăi din vînat și pescuit, de a fi antropofag, de a nu fi ajuns agricultor și a nu avea nici un animal domesticit, după știința de azi, înseamnă a fi încă în o fază cu totul înapoiată, în faza de sîlbătăcie a omenirei.

D-l de Mortillet să rădică cu tîtă tîria argumentației sale în contra aceloră, cari atribue omului Magdalenian un sentiment religios, precum și îngroparea morților. Nici o probă directă, nici arta timpului, nimic în fine, nu ne probează încă aceasta.

Omul Magdalenian.

Avem mai multe stațiuni în Franța, ca și în alte țeri ce pot servi studiului cranian al acestei epoci.

Așa în Franța și în special în valea Vezerului, localitate clasică, avem însemnate stațiuni Cro-Magnoa, apoi Bruniquet, Langerie-Basse, Grenele etc., în Belgia: stațiunea Chaleux, Trondu

Frontal, Truchere, Furfose etc., In știința preistorică nu e încă până azi cu precizie fixat locul rasei Cro-Magnon. Sunt unii, cari o pun la sfârșitul Solutrianului, alți în Magdalenică, iar alți tocmai în neolitică.

Inclinăm a crede, după fauna, flora și în genere obiectele găsite alătura de fosile omenești că trebuie a fi așezate în epoca de la madeleine.

Tipul general al acestei rase, e adevărat, 'l regăsim întinzându-se și asupra Solutrianului și Neoliticel.

La Cro-Magnon s'a studiat între altele și craniul așa numitului, «bătrânul de la Cro-Magnon» craniuri de femeii etc. Iată caracteristica tipului Cro-Magnon: are o frunte mai largă, verticală, arcele sprâncenelor numai sunt prea mult pronunțate, frontalul e dezvoltat de dinainte înapoi, întreg capul prezintă o regularitate, ce nu s'a întâlnit până acum. Are un indice variind de la 70—73. Capacitatea Craniană, după Broca, e foarte mare, de 1590 c. cubi, capacitatea mai mare de cât a Parizienilor din secol. XIX.

Această dezvoltare e datorită însă, părții posterioare a craniului, căci e de notat că această rasă deși superioară celor de până acum, e încă *dolicocefală*: Talia omului e înaltă în genere 1. m. 82 și după oase și sistemul mușchiular se vede a fi foarte voinic.

Avem deci până acum două tipuri dolicocefale mai însemnate, al *Neandertalului* (său Canstatt) și *Cromagnonul*,

Trecem înadins peste studiul craniului Engis și peste studiul osemintelor de la Bruniquel, care se asemănă cu tipul general de la Cro-Magnon, trecem peste studiul craniului Arcy-sur-Curc, peste cel de la Langérie-Basse, Trou du Frontal, Chaleux, pentru a vedea rasele mai importante de la Furfooz, Grenelle, și Truchère.

Am zis aiurea, că avem 2 conformațiuni generale craniene: dolicocefalia și brachiocefalia. Până acum am văzut varietățile primei clase, acum se le vedem și pe celei de a doua. Dar pentru a lămuri mai bine și cele zise și cele ce au să fie zise în această privință și încă pentru a face cunoscut și subdiviziunile celor două de mai sus marî împărțiri craniene, dăm mai jos un tablou cranian după Broca:

Dolicocefalia are un indiciu peste	75
Sub-dolicocefalia indiciu de la	75 — 77,76
Mesacefalia	77,77—79,99
Sub-brachiocefalia	80—83,32
Brachicefalia	83,33 în sus

Rasa de la Furfooz, după Quatrefages se împarte în două: prima, după desvoltarea craniană e mesaticefală, a doua e sub-brachicefală. Rasa de la Grenelle și Truchère sunt primele cari au dreptul să fie numite chiar Brachiocefale.

Brachiocefalia cu sub-diviziunile ei au următorul caracter: indicele variabil după cum am văzut mai sus. Capul aproape rotund. În genere Capul e bine făcut, e *armonios*, nasul e puțin curb (aquilin) orbitale iau o formă mai patru-lateră, falca superioară aproape ortognată, gaurile canine

nu mai sunt, așa mari, au un caracter general, gaura olecraniana e perforată. Scheletul lor prezintă aceeași construcțiune ca ale noastre: tibia e prismatică-triunghiulară. Statura lor e mică, variând de la 1,53 — 1,62, totuși sunt viguroși. Brachiocefalia în dezvoltarea craniană, cum am spus, e superioară dolicocefaliei, adică denotă și o superioritate intelectuală.

De unde avem în Europa acest nou tip cranian dolicocefal ?

Întâiu Brachiocefalia a început să se arate încetul cu încetul ca o dezvoltare superioară a Dolicocefaliei pe anume puncte sau regiuni în Europa, cum d. ex. este Belgia și nordul Franței. Și al doilea, către sfârșitul quaternarului și începutul epocii actuale, când tocmai Brachiocefalia este caracteristica populației Europei de mijloc, se admite a fi venit din Asia o nouă populație Brachiocefalică.

Cu sfârșitul epocii magdaleniană se sfârșește și paleolitică și în același timp, și terenul quaternar.

Hiatus-ul

Se numește *hiatus epoca de tranziție de la quaternar la epoca actuală*. E numită așa fiindcă s'a crezut, că în această epocă avem o întrerupere, o stagnare în dezvoltarea civilizației omului preistoric. Pentru a pune mai bine în evidență hiatus-ul, D-nu de Mortillet face următorul tablou comparativ între cea ce se constată la sfârșitul epocii magdaleniene și începutul celei următoare, robenhausen :

<i>Epoca magdaleniană :</i>	<i>Ep. robeuscansen :</i>
1) Clima e rece și seacă, cu temperaturi externe	Clima temperată și mult uniformă.
2) Existența ultimei mari specii fosile, mamutul	Mamutul nu mai există.
<i>Tip omenesc mai uniform</i>	<i>Tip omenesc foarte variat</i>
3) Renul, saiga, ursul gris, etc. trăiesc în centrul Europei	Aceste animale au emigrat pentru tot-d'auna în Nordul Europei.
4) Avem Hiena și marile feline.	Nu mai e nici hieuă nici marile feline.
5) Nu sunt animale domestice	Se găsește foarte numeroase
6) Populații nomade	Populații sedentare
7) Oamenii sunt vânători și pescari, nu sunt agricultori	Agricultura destul de dezvoltată.
8) Instrumente de piatră pur și simplu tăiate.	Instrumente de piatră polite.
9) Lipsește vâsăria	Avem vâsărie.
10) Nici un monument	Sunt monumente : dolmene, menhire.
11) Mortii nu se îngroapă, nu li s-a dat nici un respect.	Se îngroapă morții și sunt foarte respectați.
12) Nu-i sentiment religios	Este sentiment religios.
13) Sentimentul artistic foarte dezvoltat,	Lipsește aproape cu desăvârșire.

Din acest tablou ne putem convinge de următoarele :

- 1) Că nu-i legătura imediată între cele două epoci.
- 2) Clima prezintă o mare deosebire.
- 3) Că dispar animalele mari, altele și caută noi regiuni având temperatură cât mai apropiată de cea din epoca magdaleniană.
- 4) Tipul omenesc devine mai variabil, se vede că i om al timpurilor noastre.

Cum s'a ajuns la aceste rezultate e încă foarte greu de explicat cu o riguroasă precizie.

Totuși iată ce se poate spune astăzi:

Clima încetul cu încetul se schimbă și Europa centrală și sudică se bucură de o căldură relativ mai mare, nordul ei menținându-și încă un mare frig. Animalele, cari n'au putut suporta căldura din centrul și sudul Europei se retrag d'aci, unele s'au retras în spre Nord și regiunile muntoase. Așa, renul, animalul cel mai indispeusabil omului preistoric s'a retras la Nord. Retragerea lui a necesitat, de sigur, și retragerea omului în spre Nord: se vede astăzi în Eschimoșii d'aci descendenții legitimi ai acestei rase, dolicocefală-paleolitică. Dér, e astăzi iarăși sigur că, în această retragere generală, au rămas în Europa centrală și sudică centruri din vechia populațiune. Probă-i. că pe fie-care zi se găsesc stațiuni ce ne probează aceasta.

În acest timp se observă, că Europa centrală mai ales, mai puțin cea sudică, suferă o *invație aziatică a unei populațiuni brachicefală*, mult mai înaintată, cu un nou progres în industria sa etc., cu o civilizație a sa proprie într'un cuvânt.

S'a întâmplat atunci, față de populația europeană rămasă, poate, pentru prima oară cunoscutul fenomen istoric: că a cedat noii populațiuni invadatoare și culte, superioară ei din acest punct de vedere, cu care și ea care a sfârșit cu timpul să se absoarbă.

Cu toate acestea totuși, nu-i mai puțin ade-

vărat, ca și populațiunea absorbitoare se resimte de unirea, de fuzionarea ei cu vechea populațiune a Europei și prin urmare vom putea regăsi și influența acesteia în noua civilizație.

Hiatus-ul a durat un timp îndelungat, dacă judecăm după grosimea de până la 1^m. 40 a straturilor depuse în acest interval de timp, adică între epoca magdaleniană și epoca robenhausen.

B. Neolítica (vârsta pietri noi).

S'a numit astfel, fiind-că după epoca de la Madelaine și după hiatus, pe de o parte piatra iar ajunge să constituie materia predominantă în industria preistorică și fiind-că pe de altă parte prezintă o superioritate întru cât privește lucrul făcut din ea, se prezintă cu noi caractere: piatra până acum era numai tăiată și colțuroasă, acum e și *netezită, înstruită*, e, cum 'i zic Francezii, «*Pierre polie*.»

Neolítica, după D-nu de Mortillet, am văzut, ca se mai numește și Robenhausen, după localitatea cu același nume din Elveția.

După alții ea coprinde mai multe sub-împărțiri sau epoci. Așa d. ex. D-nu Ph. Salmon o împarte în trei epoci: *Campiniană, robenhanzi-ană și carnacciană*.

Noi însă vom urma, ca și până acum, clasificarea Danezilor, modificată de D-nu de Mortillet.

Neolítica continuă vechia civilizație preistorică, conducându-o mai departe, în spre epoca de bronz și de fier, pentru a fi condusă în urmă

de acestea în spre acele vagi afirmări, cu care începe istoria propriu zisă.

Geologicește vorbind, cu neolitică încep timpurile, în care încă trăim: și climă și faună, și floră și formațiuni geologice.

Neolitică durează vre-o 10,000—20,000 de ani Timpul, ce ne desparte de ea, după calculile a-! própe precise, e de 10,000—15,000 de ani!

Fauna. Am văzut cu oazia tabloului dat pentru hiatus ce s'au făcut animalele cunoscute până acum. În locul lor avem pe cele care trăesc încă și astăzi: câini, cai, boi, oi, urși, galinacee, etc.

Flora. Și aici, iau locul vechilor specii, găsim pe cele de azi: pin, fag, stejar, măr, păr, viță, etc.

După faună și floră, precum și după alte constatări climatologice, clima neolitică e aproape ca cea de astăzi.

Notă.—Dacă însă s'a zis, că cu neolitică se încep timpurile actuale, aceasta nu vrea să zică, că clima, fauna și flora nu au primit nici o modificare. Clima primăște zilnic aproape mică modificări, fauna și flora au evoluat și încă continuă a evolua.

Omul neolitic sau tipul cranian.

Dolicocefalia și Brachiocefalia se găsesc cu timpurile și sub-diviziunile deja cunoscute: Neanderthalul 'lu regăsim și acum în dolmene și 'lu vom regăsi și în mormintele Galo-Romane; tipul Grenelle și Furfooz se întinde tot mai mult și e predominant. Și cu toate că tipul cranian ome-

nesc s'a fixat deja, totuși în această fixitate a să începe a se determina mai mult, a se individualiza.

Industria și instrumentele neolitice.

Instrumentele neolitice sunt făcute din patru diferite materii: A) din piatră cu varietățile ei, B) din oșe, C) din lemn și D) din pământ sau argilă arsă.

A) *Instrumente făcute din piatră cu varietățile ei* avem: nuclee, lame tăetore sau cuțite, răzătoare, dalte, ciocane, vârfuri de săgeți, lăncii, pumnale etc.

Nucleele sunt bucăți de piatră, din care se taie sau se scot lame ori și alte instrumente. E ușor de înțeles ce sunt cele alte instrumente precum și rolul lor în industria neolitică. Caracterul lor cel mai general e de a fi *foarte bine lucrate și lustruite ori poleite*. Muzeul nostru din București posedă nește admirabile vârfuri de săgeți și ciocane, găsite la noi, în țară, grație D-lui profesor universitar Gr. Tocilescu.

Instrumentul însă cel mai important al acestei epoci, e de sigur, *săcurea*, făcută tot din piatră sau silex, din jasp, obsidiană, serpentină, diorită, etc. E, ca și celelalte instrumente, lustruită. Lustruirea ori poleirea se obține prin frecarea ei cu alte pietri. Săcurea acestei epoci e prea frumos lucrată. Importanța ei, pe lângă serviciile materiale imens de mari din tot timpul preistoric, constă mai ales acum, în neolitică, în rolul său simbolic, moral și religios, pe care le vom studia ceva mai târziu, la locul lor.

B) *Instrumente făcute în oșe avem*: ace, fórfecl, pieptene. Aceste sunt tóte instrumente cunoscute până astă-zî aparținând neoliticei și făcute din acest material. E ușor de înțeles serviciul ce'lu făceau acele și fórfecile omului neolitic cu privire la croitoria sa. Trebuie însă să notăm *uzul pieptenului*.

Cum să face că în epoca magdaleniană industria osului e atât de mare și atât de răstrânsă acum? Două ipoteze pot avea loc: a) Populația venită în Europa nu cunoștea industria osului. Și dacă mai găsim câte-va arme ale acestei industrii apoi, de sigur, trebuiesc atribuite slabei influențe a populațiunei vechi, absorbită.

b) Lipsa séu raritatea ei póte fi și în legătură cu retragerea renului din Europa centrală și sudică, căci scim, că oșele lui serveau în prima linie ca material atât al industriei în os cât și la sculptură.

c) *Instrumente de lemn avem*: linguri, cozi, vase etc. Instrumentele de lemn sunt puține, fapt, ce se póte explica îndestul de bine, fie prin aceea, că în genere omul nu are atâtă nevoie de atari instrumente, fie încă avându-se în vedere repede s'a alterare.

d). *Instrumente făcute din pământ sau argilă arsă avem*: linguri, lămpi, nasturi și vase. Vom studia mai târziu vasele sub capitolul «*văsăria sau ceramica*».

Pe lângă industria manifestată prin instrumentele de mai sus, mai avem de studiat încă: a) *atelierile*, b) *șășătoria*, c) *văsăria sau ceramica*,

d) *fabricarea bănturilor fermentoase*, având mai târziu ocazia să vedem nașterea, e) *lemnării* și f) *zidării*.

a) *Atelierile*. D-nu Baron de Baye a găsit în Champagne și Morne o mulțime de ateliere, în cari se lucra diferitele instrumente neolitice.

Une ori se găsesc mai multe ateliere la un loc, comunicând între ele.

În ateliere se găsesc, pe lângă diferite instrumente definitiv lucrate, și altele abia începute, lucrate pe jumătate ori și mai mult, dăr părăsite în urmă neispravite. Studiând aceste începuturi de instrumente ne putem închipui modul lor de fabricare de către omul neolitic.

b). *Țăsătoria*. Impletirea e primul și cel mai rudimentar început al acestei industrii. Așa avem făcute sfori, plase, etc. Mult mai târziu găsim ștofele țesute.

c). *Vasăria sau ceramica*. În neolitică pentru prima oară, cu siguranță, avem vase făcute din pământ argilos. Ele sunt făcute cu mâna, din un aluat în genere puțin curat, mai tot-d'auna conținând în el pietricele, cari, une ori, sunt ceva și mai mari.

Ele sunt arse în foc la aer liber, cea ce face ca coacerea sau arderea lor să fie mai mare pe unele părți de cât pe altel.

Vasele n'au mănere, au însă prea mici și grosolane picioare—se vede o timiditate destul de pronunțată în această privință.

Forma lor e cea ordinară, nu se vede nici o tendință de a imita vre un animal sau ori și ce alt lucru sau obiect din natură.

mentele, H) *Treponarea*, I) *Mormintele și credința religioasă*, în fine J) *Kjoekkenmoedings-urile*.

A). *Locuințele*. *) Multă vreme omul preistoric a persistat să locuiască în grotelile naturale:

Era la un adăpost solid și în contra intemperiilor, precum și în contra animalelor selbatice și a semenilor săi. Cu timpul și din ce în ce mai mult însă începe să simtă neajunsurile lor, ca umiditate, întuneric, etc. Ce-i oferă natura nu-lu mai mulțumește și începe să-și facă el însuși nouă locuințe. O dată pornit pe această cale, 'lu putem urmări aprópe pas cu pas în tendența sa de a-și îmbunătăți traiul, îmbunătățindu-și mai întâi locuințele. Vom putea vedea cu câtă timiditate și părăsește grotelile și înălțimile munților pentru a redescinde treptat, treptat la câmpie.

Primele locuințe făcute de om sunt *grotelile artificiale*. Ele sunt o imitație întru cât-va a celor naturale, sunt scobite sau tăiate în munți, mai ales în calcar. De multe ori au intrări duble: cea anterioară mai mare, mai mică cea posterioară. Intrările dau în niște coridóre foarte înguste, nu póte trece prin ele două sau mai mulți ómeni de o dată și alături. Din acest fapt precum și din acela, că secole întregi aceste grote au fost locuite, coridórele nu mai păstrează pe ele urmele tăerii, ce s'au șters. Adesea se observă pe pǎretele camerii-grote din dreapta și stânga coridorului câte o gaură, ce probabil serveau pentru a prinde niște drugți transversali de lemn, destinați pentru

*) Cea mai mare parte a acestui capital e luată după D-nu Garnier și Amann, «l'habitation humaine».

a închide mai bine și mai solid intrarea în grotă cu bolovanii de piatră.

Grotele artificiale au în interiorul lor și câte două camere, ce dau una într'alta. În acest caz, observă D-nu Baron de Baye, în prima cameră se ține necesariile unei bucătării, în a doua, în care se găsesc pietre-scaune séu paturi, ar fi salonul omului neolitic.

Podeala e de pământ bătut, une ori amestecat și întărit cu mici pietre. Adesea, când ea e numai de pământ bătut să găsește găurile făcute în ea din cauza unei îndelungate, seculare locuințe.

Tavanul grotelor e drept, orizontal. Foarte rar să ved încercări de a 'lu face oval, de a face boltă.

E de observat la aceste grote artificiale, direcțiunea ce o au intrările lor. Ele și după diferitele localități, au anumite direcțiuni în raport cu polul nord sau sud, în raport cu vânturile, și ploile constante ale unei anumite regiuni, în raport cu poziția pantelor muntoase în cari sunt făcute grotele, în raport cu văile séu cursurile de apă, etc.

Cu alte cuvinte, ele sunt așa făcute pentru ca grotele să poată mai bine primi lumina și căldura solară, a fi la adăpostul vânturilor și ploilor, și a avea în față și mai la îndemână cursurile de apă. În Franța, în Austro-Ungaria, la noi, etc., în genere grotele au intrările spre Sud (căldură și lumină).

Când într'o regiune e învederat, că grotele sunt făcute pentru a fi la adăpostul vânturilor și plo-

ilor constante ale aceleï regiuni, ele ne pot servi astăzi, ca un indiciu irecuzabil, pentru a constata variațiunea în direcțiune a acelor vânturi și ploii.

În grottele artificiale, făcute mai târziu în epoca neolitică, se ved nouă încercări, ce le-a făcut omul pentru ale îmbunătăți : le făcuse găurele pentru a străbate prin ele și înăuntru razele solare, (ar fi să se vadă în aceste găurele primele ferestre), apoi le făcuse prin pereții lor mici jghiburi pentru a face să se scurgă înăuntru și a fi utilizată apa de ploaie.

Sunt unele grote artificiale, cari au pe pereții lor diferite sculpturi, după cum vom vedea mai departe.

Uscăciunea, căldura, lumina, adăpostul contra vânturilor și ploilor, necesitatea de a avea apă la îndemână, plus siguranța, iată ce a căutat să aibă omul în primele locuințe, ce și-a făcut el însuși, în grottele-artificiale.

Dér ori cât de avantajoase ar fi fost ele, erau departe de a fi potrivite firei omenești. De aci o nouă tendință a omului neolitic de a-și căuta mai departe locuințe mai bune.

b) *Locuințele în păduri, pe arbori.* De la ramificarea ramurilor în sus până aproape de vârf și pe ramuri se fac podeli rotunde ori patrungiulare, mărginite de toate părțile cu balustrade, și acoperite cu un acoperiș conic făcute din ramuri, frunze, etc. Erea posibil ca sute de oameni să locuiască pe un arbor. Astfel de locuințe se găsesc și astăzi prin Africa.

c) *Locuințele pe lacuri*. Ele în genere sunt cunoscute sub numele de *palafite*.

Cum s'au cunoscut aceste locuințe, cari nu mai lăsass nici o urmă de existența lor la suprafața lacurilor?

În 1854 lacul Zürich sacă neobicinuit de mult și locuitorii satului riverean-Meilen, voind să profite de această împrejurare pentru a-și măti proprietățile lor, fac în acest scop mai multe săpături și alte lucrări necesarii în albia lui.

Mult să mirară însă când deteră peste diferite straturi de pământ de culori diferite (negru, cenușiu, roșcater), când deteră peste pari bătuți în pământ, peste resturi de ale industriei omenesci ca oale, linguri, etc., apoi mere, pere carbonizate etc. Cu atât mai mare fu mirarea lor, cu cât nu și aduceau nimeni aminte, nici tradiția chiar nu le spunea, că lacul ar fi fost vre o dată locuit.

Mirarea și curiozitatea crescură tot mai mult până când studiul oamenilor de știință și în special Dr. Keller afirmă, că lacul servise ca *locuință omenească într'o epocă foarte îndepărtată*. Mai târziu se constată, că și cele alte lacuri ale Elveției și din alte țări din Europa, Asia și America, au fost locuite.

În studiul locuințelor lacustre sau palafite distingem următoarele părți: 1) *apa pe care se locuiește*, 2) *înfigerea parilor în fundul lacurilor*, 3) *Podestul*, și al 4) *casele propriu zise*.

1) *Apa pe care se locuiește*. S'a dat preferință lacurilor, fiind-că apele lor, stagnând pe de o

parte nu fac curențe puternice, cari ar fi stricat întregii construcții, iar pe de altă parte fiind-că apele lor au tot-d'auna mai același nivel. Dér nici toate lacurile n'au fost locuite, fiind-că nu toate sunt sănătoase. S'au căutat cele cu apă dulce. (Häjdeu, istoria critică a Românilor).

S'au făcut locuințe une-ori și pe cursuri de apă ca d. ex. în Anglia pe Tamiza. Dér atunci s'a constatat ca prin stăvilare făcute înaintea palafitelor să taia puterea curentului de apă.

Mai mult, s'au făcut chiar lacuri artificiale pentru a fi locuite, ca d. ex. la Castione (Parma).

2) *Infigerea parilor în fundul lacurilor.* Parii în genere sunt foarte groși, având o lungime de la 7—9 metri. După ce se ascut la un cap și după ce au fost puțin arși, se înfig în nămolul din fundul lacurilor atât în cât mai tot-d'auna să iese de la suprafața apei în sus de vre-o 2—3 metri.

Acest mod de a înfige pari poartă în special denumirea de *Pfahlbauten* sau *palafite*.

Când însă înfigerea lor nu-i cu putință din cauza fundului stâncos, atunci se fac în jurul lor grămezi mari de pietri, unite cu lemne, până când parii se fixează cu desăvârșire. Construcția așa făcută poartă denumirea specială de *Steinbergen*.

Une ori numărul parilor înșiți în fundul lacurilor e foarte mare, atinge cifra de 40,000 cum e d. ex. în lacul Constanța (Amann și Garnier). Suprafața une ori ocupată de ei, e, ca în lacul Geneva, de 60,000 m. p. (Amann și Garnier).

3) *Podeala*. Peste capetele parilor ășiți la suprafața apelor, se așterne orizontal un prim rând de bârne, peste ele se pune un strat de argilă împreunată cu ramuri, peste care apoi un al doilea rând de bârne. Podeala e pusă în legătură cu țărnul prin un pod, ce se poate rădica în caz de nevoe sau noaptea.

4) *Casele propriu zis*. Peste podeală se fac casele propriu zis. Ele sunt făcute din bârne sau mai târziu și scânduri, bine lucrate—se vede născându-se *tâmplăria*—au formă circulară ori patruunghiulară. Sunt înconjurate cu balustrade, acoperite cu lemne ori trestii. În interiorul caselor se observă despărțituri: se caută a se face mai multe camere. În dreptul fie-cărei case se află o scară, care scoboră la loc.

Tot așa ne descrie și Herodat locuințele de pe lacul Prasias din Tracia, pe care le-a văzut. Cu această ocazie el ne spune, că părinții țineau pe copii legați de picioare ca să nu se inee.

Și Hippocrat și alți scriitori ai anticității ne vorbesc de palafite.

Locuințele palafite duresc foarte multă vreme, ating vârsta de bronz, de fier, se regăsesc în timpul mormintelor Galo-Romane etc.

Ele se găsesc și astăzi în valea Ronului, în Oceania, în Bangkok, Noua-Guiană, Java, Mindanao, etc.

Venezuela, având multe palafite, fu asemănată cu Veneția, după care și a și luat denumirea.

Locuințele lacustre au fost și în țara noastră prin Dobrovia, Muntenia, Oltenia, etc, după pă-

rerile D-lor Hăjdeu, Tocilescu și Odobescu. D nu Odobescu a susținut într'un congres arhiologic, că urme de palafite din țările noastre se pot vedea chiar pe columna lui Trajan.

D) După ce omul neolitic îndrăsnise să'și părăsească locuințele muntose (grotele) pentru a locui pin păduri, pe arbori și pe lacuri, bucurându-se de toate bunurile unui aer liber și având în același timp și siguranță, cu timpul, când și inteligența 'i era mai superioară și mai superioare și instrumentele de apărare, simte, că nu-i făcut să locuiască nici pe arbori, nici pe apă, caută câmpiile.

Incepe atunci să'și facă pentru prima oră a) *bord-dee*,—atât de bine cunoscute la noi până acum vre'o câțiva ani;—apoi b) *case propriu zis*. Bord-deele sunt prototipul grotelor, precum casele propriu zis acel al palafitelor.

Casele sunt făcute din lemn lucrat—avem meșteșugul *tămplarului*, ce se naște — ori din nuele împletite și acoperite mai întâi pe din afară, mai târziu și pe dinăuntru, cu un strat de argilă — aci putem vedea primul început al *zidării*. Casele au un acoperiș făcut din tufe.

De cele mai multe ori aceste case, ca și bord-deele, n'au coșuri pentru a permite ieșirea prin ele a fumului. El ieșea pe uși sau intrări.

În Scoția avem o altă încercare întru cât privește îmbunătățirea locuințelor: după ce se sapă o groapă patrungiulară, în interioru și pe cele patru fețe ale ei, începe să se facă ziduri de piatră. Zidurile se înalță păstrând forma patrun-

ghiulară a gropii până la suprafața ei. D'aci în sus așezarea pietrelor de pe două ziduri paralele se face așa în cât ajung să se împreune la un moment dat, formând ast-fel un acopariș în formă triunghiulară. Aceste case sunt cunoscute sub denumirile: e) *Earth-Houses*, *Pick's Houses*, *Weems*.

O dată cu construirea acestor trei feluri de construcții terestre, vedem populația neolitică adunându-se tot mai mult la un loc, în grupuri din ce în ce mai mari, în *sate*, cum am zice astăzi.

De la *Earth-Houses* până la casele istorice nu mai e de cât un mic pas de trecere, ce poate fi văzut în d) *Nurangele* din Sardinia. Aci D-nii Perrot și Chipier au studiat nuranga de la Zuri. După acest studiu precum și după altele, iată în ce ar consta o nurangă-tip: ea are forma unui trunchiu de con, făcută din piatră cioplită. Bucățile de piatră sunt și ceva cam mari, intrarea foarte mică, dă tot-d'auna într'un coridor cât se poate de îngust, dăr înalt. Coridorul are la dreapta (în sensul intrării) o mică deșchizătură, o ușe. De aci el merge de se deșchide într'o cameră circulară în mărime mijlocie de vre-o 5 metri în diametru.

Ea are trei mici camere semi-circulare, așezate una drept în fața coridorului, cele-alte două la dreapta și la stânga.

Deșchizătura sau ușa coridorului duce la o scară, ce sue în spirală turnul. Une ori și la oare care înălțime a turnului se găsesc unul

sau două etaje având camere dispuse ca cele ce le am văzut.

La suprafața superioară a nurangel se crede a fi fost o balustradă.

Nurangele se găsesc tot-d'auna în mijlocul satelor sau în apropierea lor și serviau și de magazii și de loc de refugiu (fortăreță) la caz de nevoie.

Se crede, că zilnic, câte un om al Saturilor preistorice, să suiau d'asupra pe nurange ca să privegheze și să dea alarma, când ar fi zărit în depărtare vre un vrășmaș venind asupra saturilor cât și a nurangelor.

Probă cum, că nurangele aveau acel dublu serviciu e și faptul, că se regăsesc construcții ce sëmăna perfect lor și cari fac când serviciul de magazii, când pe acel al fortărețelor. Așa avem: *Spehe-le* din Italia de sud pentru privigheri și fortărețe; *trudhi-le* din Otrante și la Ponille, pentru magazii, *Costellieri* din Istria servind și de magazii și de fortăreață; *Sesi* (în insul. Pantellaria) *Talayoti* (ins. Balevne); *vrugs* sau *broks* sau încă și *bronqus* Irland și arhipely de la Nord-Vestul Anglii) etc., aveau aceleași întrebuințări (Gornier și Amann).

Aceste construcții, în frunte cu nurangele au cea mai mare asemănare cu cele de la Santorin, în care se poate vedea tipul cel mai apropiat al caselor istorice.

E) *Ce sunt campi Caesaris sau campi romani?*

Sunt nește câmpii, sau coline fortificate, cu șanțuri și ziduri. Fortificațiile une ori nu sã

mărginesc a întări numai unele puncte slabe, dăr câmpia ori colina întregă de jur împrejur. Alte ori, cum e d. ex. în America de Nord așa numitul *Fort-vechă*, șanțurile și zidurile sunt concentrice. Fortul are parapete înalte de 3—6 metri, și groase până la 10. m. Aci, după socotelile făcute ar fi putut intra până la 20,000 de oameni.

Atari câmpii sau coline fortificate să găsim în Franța, Italia, Austra, etc, dăr mai ales în America de nord pe valea Misisipului.

Aceste fortificațiuni s'au numit campii Caesaris sau campii romani fiind-că au fost atribuite lui Cesar și Romanilor. E eróre, fiind-că: a) *le regăsim și în America de Nord și fiind că b) în ele nu găsim de cât instrumente de piatră și bronz,*—fierul lipsește cu desăvârșire. Deci ele nu pot aparține de cât sfârșitului epocii neolitice și celei de bronz, adică timpurilor preistorice.

2) Agricultura (móra și pânea neolitică).

Omul preistoric, care și făcuse case stabile sate și mai târziu fortificații, pentru prima óră în viața sa până acum, începe a se îndeletnici cu agricultura. A fi sedentar și a fi și agricultor, acesta în mersul omenirii, însemnă mult de tot: însemnă eșirea din selbăcie și începerea adevăratei sale civilizații.

Din resturile găsite prin diferitele case, magazii, și mai ales în fundurile lacurilor, vedem, că se cultivă grâul, inul, ovézul, orzul etc.

Grâul are mărimea celui de azi, și s'a găsit tot-d'auna fără pielțe.

Cânepa nu se cultivă.

Se ara cu un plug, ca al popórelor semi-selbaticice de azi. Era făcut din un trunchiu de arbore, având o ramură curbă și ascuțită în formă de dinte. Apoi, se mai făcea și din măselele inferioare ale marelui Urs.

Cea mai primitivă moară de măcinat, consta din o piatră rotundă și scobită, în care se sfărâma, se pisa grâul cu un pisălog. Mai târziu, găsim aceeași piatră rotundă și scobită, având însă margini, înăuntru căreia se băga o piatră rotundă, ce prin învârtire sfărâma și pisa grâul. Învertirea pietrei e făcută cu mâna.

Avem puține cunoștințe întru cât privește facerea pâinii, dar după resturile găsite în fundul lacurilor Neuchâtel și Zürich, pâinea se vede conținând în ea bóbe de grâu întregi și une ori chiar și smólă.

Se vede că omul neolitic, începe să cultive și arbori fructiferi: mănâncă mere, pere etc. Ele sunt mici, se aseamănă cu cele pădurețe, de astăzi. În lacul Zürich s'au găsit tot-d'auna merele și perele tăiate în două.

Vița făcea struguri dar ca cei selbatici de azi. Multă vreme nu s'a copt.

În Franța nu s'au copt strugurii până în epoca romană.

3) *Domesticirea animalelor.*

Cu schimbarea și complicarea traiului (sedentar și agricultor), omul preistoric simte nevoia

de a-și ușura sarcina vieții, începând, încetul cu încetul, a îmblânzi și domestici animale. Domesticirea e un progres însemnat în istoaia civilizației omenești, pe care 'l vom înțelege mai bine, numai gândindu-ne la întrebuințarea și serviciile ce ni le fac azi diferitele animale.

Primul animal domesticit e cânele și trebuie să fie așa, când ne aducem aminte, că până acum ocupația de căpetenie a omului preistoric, a fost pescuitu și vânatu. Câinii noștri de vânătoare, par a fi moștenitorii direcți ai cânelui-vânător preistoric.

Câinele devine păzitorul stăpânului său. Faptul, că el e în stare să se sacrifice chiar pentru alții, adică cu alte cuvinte, că sentimentul său a evoluat din egoist animal până la cel mai desăvârșit altruismu, trebuie pus, de sigur și în legătură cu vechimea domesticirii și îndelungatul său trai în societatea omenească.

Se crede că cânele a dobândit în decursul timpurilor și numai în contact cu omul latratul, care 'i a lipsit mai înainte.

4) *Navigația și Comerțul.*

S'au găsit luntri de ale omului preistoric. Ele seamănă cu ale Neo Zelandezilor de azi. În genere sunt făcute din un trunchiu de arbore, pe care 'l scobea.

Comerțul, pe care l-am constatat în epoca de la madelaine, se regăsește și acu, și încă se face chiar cu localități foarte îndepărtate. Probă e, că se găsește în Franța, în Italia, Austria, etc.,

bucăți de Chihlibar, pentru ornamentare, aduse tocmai de pe țărmii mării Baltice; în nordul Europei se găsește mărgeanul adus de pe țărmii mării Mediterană. Mai mult existența în centrul și apusul Europei, a Nefritei ne probează un comerț chiar cu Asia.

5) *Găteala*. După sculptură, precum și după materialul găsit, ne putem face o idee de găteala sau ornamentarea neolitică.

Ca material servind la găteală sau ornamentare, avem dinți de animale, vertebre de pești, scoici marine (cardium), diferite concrețiuni calcaroase, găsim bôbe de Callais, origina căreia e puțin cunoscută, se apropie de turquoisa orientală, atât prin caracterele externe, cât și prin compoziția chimică. — Găsim aragonita cu frumoașele și schinteetórele ei culori, etc.

Din acest material, se făceau brațulete, inele, cercei, colane.

După sculpturi, se vede, că colanete înfășurau de două, sau trei ori gâtul, una din această înfășurare, se lăsa se atârne mult pe piept.

Pare a se fi părăsit obiceiul magdalenian de a se tatua.

6) *Sculptura*. În neolitică sculptura nu mai e nici atât de mult practică, nici atât de bine reușită ca cea magdaleniană, e adevărat.

Accasta s'ar putea explica numai prin faptul invazii de nouă populațiuni Asiatice. Totuși, după afirmările D-lui Baron de Baye, Hoddes, Westrop și alți, ea există și în neolitică.

În adevăr D-l Baron de Baye, ne dă 7 grupe

diferite, în cari se poate urmări sculptura neolitică în valea Petit-Marin: a) grupa *Couryeonnet*.

Aci avem sculptat o figură omenească necompletă, cu nasul disproporționat, având un colan pe gât, iar pe abdomen și torace o *secure*, b) în grupa *Razet*, avem iar o figură omenească: capul e figurat prin o curbă, desemnând regiunea frontală și părțile laterale ale feței, nasul mare, în disproporție cu fizionomia, ochii sunt figurați prin două găuri în care s'au băgat cărbuni. Un colan cu o mărgea mai mare de cât celelalte și de culoare galbenă. Sănurile sunt prea mult scose în relief, sunt mari. Figura zice D-l Baron de Baye, vrea să reprezinte o *pasăre-femeie*, o divinitate.

Așa, am putea urmări și celelalte grupuri din valea Petit-Morin, dar să ne mulțumim și cu aceasta.

Trebue să spunem însă în plus, că sculpturile din Petit-Morin, sunt în relief, iară *cele găsite în Bretagne, toate gravate*.

Pe lângă sculpturile din *Cantalupo*, reprezentând, oameni, lănci, săgeți, etc. merită a fi citată afirmarea făcută de Hoddes, Westropp, în congresul din Norvegia, care vede sculpturi, reprezentând, figuri omenești, vede Sorele, Luna, diferite obiecte și animale, făcute pe stânci de piatră, în timpurile neolitice.

Importanța acestei afirmări e mare, mai ales din punctul de vedere religios.

7) Monumentele.

Monumentele și ele denotă o civilizație mai înaintată a omului preistoric.

Căci ele eternizând unele fapte séu evenimente adecă unele idei séu sentimente, prin chiar acest fapt omul preistoric, denotă că are consciința de sine însuși și prin urmare și un grad înaintat de civilizațiune. Cu atât mai important e faptul ridicării de monumente, cu cât le vedem pentru prima oară apărând în continuul lanț de progres al societăței omenești.

Avem în neolitică mai multe monumente: 1) *Menhirele* 2) *alinierile sau alignamentele*, 3) *Cromlehurile* și 4) *Dolmenele* 5) Aleele acoperite pe lângă cari putem enumera, 6) *Tumuli*.

1) Menhirele sunt mari blocuri de piatră, așezate vertical și sprijinindu-se pe partea lor cea mai subțire.

Ele sunt izolate. Sunt unele foarte mari cum e de ex. menhirul Locamariaquer (Morbihan) ce are o lungime de 21 metri și 4^m grosime, cântărind 250,000 Kilograme. În Franța s'au găsit 1638 menhire.

2) Când avem blocuri de piatră, ca menhire, puse în rând, avem cea ce s'a numit alinierile séu alignamentele.

Uneori sunt mai multe rânduri de ex. la Carnac în Bretagne.

3) Când mai multe blocuri de piatră sau menhire, sunt așezate în cerc séu în ori ce altă formă închisă, se numesc *Cromleh-uri*. Mai însemnat cramleh-ul Stonchenge din Anglia.

Aceste trei feluri de monumente, după ultimile păreri, ar fi rădicate pentru a eterniza o persoană, un fapt óre-care, un eveniment etc. Ar fi prin urmare monumente *comemorative*.

4) *Dolmenele*. Când pietrele sunt așezate în formă circulară, ori patru-lateră și acoperite cu alte pietre, avem *Dolmenele*: ele formază un fel de camere. Pietrele puse vertical se numesc *stâlpi*, cele de d'asupra, orizontal, *table*.

Dolmen, după D-l Mortilet, ar veni de la cuvintele bretone Dol-tablă și men piatră. Dolmenele, ne spune D-nu Mortilet, poartă diferite denumiri: *Anta* după Portugezî; *hünengraben* sau morminte ale gigantilor, după Germanî; *Chulpas*, după Peruvianî și Bolivienî; *Stazzona*, după Corsicanî etc.

Apoi mai avem denumiri ca, casa feelor, a lupilor etc.

Când avem mai multe dolmene unul lângă altul, comunicând între ele și ducând într'o cameră mai mare, avem atunci 5) *aleele acoperite* (les allées couvertes). Cea mai frumoasă alee acoperită e *Gavr'inis* (Morbihan). 6) Când un Dolmen sau mai multe sunt acoperite, cu pietre și pământ, avem atunci un Tumul. Un exemplu de notat e la Pierre-Turquoise (Seine-et-Oise). Înălțimea unor tumuli e foarte mare, egalază chiar înălțimea piramidelor egiptene (Debievre.)

Dolmenele, acele acoperite, tumuli, după părerea celor mai acrediate azi servéu pentru înmormântare.

Monumentele acestea comemorative și funerare se găsesc prin India, Indo China, nu se găsesc de loc prin Asia-Mică și orientul Europei; din contră foarte multe prin centrul Europei și Vestul ei. Se găsesc în Africa și America.

Ce populație a făcut aceste monumente? S'a crezut multă vreme că Celți le ar fi ridicat și după numele preoților lor le au și numit Druidice. Cercetările recente însă desmint aceasta, afirmând pe de o parte că nu pot fi atribuite unei anumite populațiuni, dintr'un anumit timp, pe de altă parte atribuindu-le «unui principiu psihologic, care vrea ca, cu un anumit grad de dezvoltare intelectuală, să se manifeste peste tot, cu modificări locale și întrun mod aproape fatal, aceleași moravuri, aceleași credințe și același fel de a lucra sau manifesta» (Westropp și Bestian); sau pot fi atribuite, după D-l de Mortillet «unui instinct de imitație unit cu o necesitate.»

Că acest din urmă mod de a explica aceste monumente e cel adevărat, ne mai spune și faptul, că ele s'au ridicat mereu și după timpurile preistorice din cea mai veche antichitate, regăsind obiceiul de a se îngropa în tumuli până prin secolul al 8—9 după Is. Cr.

Pentru a ilustra existența acestui obicei în timpurile antice, citez câte-va exemple: «Semiramida ridică o *colină pe mormântul soțului său.*» Achille un *imens tumul pe mormântul lui Patrocles.* Iacob făcu un *menhir* ca suvenir al unor fericite evenimente. Iosua un alt *menhir* după trecerea Iordanului etc. Ne sunt cunoscuți tumuli Gallo-Romani etc.

8) *Trepanarea* *)

Ne aducem aminte, că încă din epoca magda-

*) De și acest capitol ar fi fost pôte mai la locul său, ceva mai târziu, totuși s'a pus aici pentru a se avea în vedere și a se putea utiliza datele sale relativ la religie.

leniană, se făceau încercări de a se vindeca capetele sparte ori îngăurite. Medicina sau mai bine *chirurgia* se practică foarte mult acum, și atinge, după cum vom vedea, un mare grad de dezvoltare. În adevăr, găsim foarte multe *capete, cărora li s'a fost scos câte o bucată de os*, adică se trepana, sau altele asupra cărora se făcuse această încercare, dar fusese în urmă părăsită. Avem 2 feluri de trepanări: a) trepanarea chirurgicală, b) trepanarea postumă.

a) Trepanarea chirurgicală se făcea cu scopul de a se vindeca unele boli, ca epilepsia, idioția, convulsionele, cari erau *socotite ca fiind localizate în anumite regiuni ale creierului*. Odată lăiată și scosă o bucată din osul cranian, se credea că prin gaura făcută are să iasă afară *spiritul rău, demonul*, care era socotit cauza acestor boli. Din acest prim caz de trepanare, constatăm 3 lucruri importante: cunoștința de localizare cerebrală, practica chirurgicală și credința religioasă.

b) *Trepanarea postumă*. Când operația se făcea asupra unui om viu, e învederat, că se urmărea în prima linie vindecarea lui. Dar, după ce murea? Atunci pur și simplu pentru a lua bucăți din craniul, care, de sigur, după credințele de atunci fusese posedat sau favorizat de spirite, bucăți de craniu, ce erau considerate apoi ca sfinte și purtate ca atari, ca amulete.

După cum se vede dar, idea religioasă e un element important, în amândouă cazurile de trepanare.

Adesea forma găurilor făcute e elipsoidă (d'aci 6sele sc6se se numesc r6nde). Trepanarea se făcea cu un cu6it de silex, cu care se tăea de jur-în-prejur locul determinat. După Broca, trepanarea se p6te urmări prin secole până în secolul XVII când se părăsește, pentru a fi din nou practicată în zilele n6srre.

Încă un cuvânt, care denotă iarăși o credință religioasă, unită cu trepanarea, e că sau găsit numeroase capele în năuntrul cărora se introduseseră acele *r6nde*.

E vorba, zice Broca și alții cu el, de a asigura fericirea mortului în o viață viitoare.

9) *Mormintele și credința religioasă.* În viața omului preistoric mai ales se vede cea mai intimă legătură între locuința și mormântul lui. Adesea pentru a se onora mai mult cine-va, se îngropă chiar în casa sau grotă, ce a locuit-o, devenind în urmă nelocuibilă.

Cel mai vechi mormânt preistoric e *grotă naturală și artificială*, apoi *pu6urile funerari*, și în urmă, după cum am văzut, ca monumente, *Dolmenele și Tumuli*.

Am văzut ce sunt grotel, deci cunoaștem ce sunt și mormintele-grote.

În mormite găsim scheleturile mor6ilor așezate pe un fel de pat format din pietri, cari se constată, că atunci când mortul se îngropa, erau încălzite.

Patul ar fi cosciugul de azi. Poziția ce o au scheletele în general, e orizontală, corpul întins, picioarele unul lângă altul, mâinele orî în lungul corpului, orî d'asupra pe el, pe abdomen.

Une ori găsim în grote numai un schelet, două ori trei, desigur, că era aci îngropați membrii unei familii. Alte ori sunt mai mulți la un loc și e de notat, că-î găsim așezați unii peste alții în etaje, peste fie-care etaj fiind așezate straturi de cenușă. E probabil, că de câte ori se deschidea mormântul, se aprindea focul, fie pentru curățirea aerului, fie, pôte ca vr'un semn religios.

Să găsească unele ori lângă morți sau în mâni, ceva mai rar, diferite obiecte, ca cuțite, lănci, dar *regulat securea*. Ea e pusă, când pe pieptul lor, când alături de ei, când sculptată pe zid etc., dar, încă odată o repetăm, e nelipsită.

Se mai găsească *ofrande și urme de sacrificiuri omenești*.

S'au găsit și schelete aruncate în puțuri funerare, fără nici o regulă, scheletele une-ori se constată a fi de tineri. E probabil că ei sunt morți căzuți într'o luptă și apoi îngropați aci.

Îngroparea în Dolmene și Tumuli, e posterioară celor alte : se vede o onoare, o atenție mai mare dată morților, să mai luăm încă aminte, și grija ce se depune pentru a ascunde, sau feri mortul, de a fi găsit de vr'un vrăjmaș, ca să nu i fie oșele răspândite ori furate, pentru a nu se aduce vr'o izjurie.

E un fapt, care se va perpetua prin secole până în zilele noastre. Omul neolitic nu numai își îngropă morții, dar începe să-î și ardă, obicei ce devine tot mai mare către sfârșitul acestei epoci și în cele următoare.—Romanii continuă să-și ardă morții, chiar după nașterea Creștinismului.

Atâta grije și atenție depusă la îngroparea morților, securea nelipsită, cât și trepanarea și sculptura, sunt probe suficiente pentru a conchide, că *omul neolitic are credința într'o viață viitoare*. Mai mult, că are un *rit funerar*, și desigur și un colegiu sau *castă preoțescă*.

Broca văzând în sculptura ce rezează femeia-pasăre o divinitate, ea conchide că deja omul ajunsese la *antropomorfism*.

NOTĂ. Securea obiectul cel mai indispensabil în industria omului preistoric, ajunge, datorită, desigur acestui rol, să reprezinte puterea, autoritatea, ajunge să fie un simbol divin.

E frumoasă legătura ce o face omul preistoric, între muncă, putere sau autoritate, și divinitate!

Cu aceste trei însușiri, avem să o găsim și în timpurile istorice. Așa D-l Longperier, vede pe un cilindru chaldean «un preot dând ofrande unei săcuri, așezată pe un tron, pe care stă rezimată cu coda» tot densul ne spune, că la Egipteni «Hieroglifa reprezentând pe *Nouter* (zeu egiptean) e o secure.»

Longperier mai afirmă a fi găsit «o dată pe *Bachus* adorat sub forma de secure».

După Plutarch, *Jupiter Labrandeus*, s'ar fi numit așa de la o secure.

E știut rolul important al securi la Greci și Romani. (Fascele consulare, despre care am vorbit aiurea, înconjurau o secure). Germanii primitivi o purtau pe căștile lor, și mai în tot evul mediu a fost considerată ca, fiind căzută din cer, numind-o piatra din cer, piatra-tunet piatra-trăsnet etc. Se mai credea, că, dacă bărbații o vor pune pe brațe ori pe rânichii, se vor vindeca de piatră. Păstorii din Anvergne credeau că e destul ca să aibă ei o atare piatră, ori să o atârne de gâtul unei oi, ca cu toții să fie feriți de trăsnet etc.

Încă un cuvânt, aceste secpri au fost numite Celtice,

fiind atribuite Celților. E *inexact*, după câte am văzut, aceasta. Póte s'a făcut o confuzie provenită de pe urma asemănărei numelui Celt, cu credința că ele erau căzute din cer (Coelo).

10) *Kjoekkenmoedings-urile* (Resturi de bucătărie). S'a numit așa niște grămezi din țările Scandinavice ce conțineau alături cu resturile de bucătărie, și diferite instrumente preistorice. Scoicile marine sunt în număr foarte mare alături cu resturi de animale (cerb, porc sălbatec, găini etc). Aceste Kjoekkenmoedings-uri după cum vedem, ne pot servi indestul de bine la studiul preistoric din acele țări. Ele sunt așezate pe țărmul mării, și după Evans între cele două marce.

Epoca de bronz și de fier

După primitiva și îndelungă epocă a pietrei, urmăză o alta reprezentând un nou progres. Vechea industrie făcută din piatră, încetul cu încetul e înlocuită cu cea a metalelor. Primul metal ce e utilizat, chiar de la sfârșitul neoliticului, este aurul, căci se găsește și în stare nativă și e ușor de modelat chiar cu ciocanul ori instrumentele de piatră. Dar se înțelege ce fel de utilizare fu aceea, aurul fiind prea mólă, maleabil nu s'a putut face de cât mici obiecte de lux, de gătélă.

Un alt metal, care se găsește mai la îndemână și care a putut, solicita și el mai iute mintea omenescă fu arama, se găsesc azi mai multe mine de acest metal, în cari s'au aflat instrumente de piatră cu cari se servet pentru a extrage și lucra arama.

Cu timpul se cunoscú și cositorul. Tóte aceste metale luate însă aparte, nu putéu fi de mare fo-

los în industria omului preistoric, cunoscându-se natura lor. Și unul din cele mai mari progrese omenești fu realizat atunci, când întâmplător, ori intenționat se putu face unirea aramei cu cositorul obținându-se bronzul. El e ușor de lucrat, prezintă o mai mare tarie de cât fie care metal intrat în compoziția sa.

Primele obiecte de bronz.

Imitau servil pe cele vechi de piatră. Să vede în ele o timiditate, o nepricepere. Numai cu timpul omul se avântă în utilizarea lui, făcându-și diferite instrumente cu diferite forme.

Cum avem în Europa epoca bronzului? Iată o grea chestiune de rezolvat. Unii admit că lucrul metalelor e un produs spontan al continentului nostru. Teza e puțin susținută azi. Alții, că ar fi fost importată din Asia, în special din India, și adusă în Europa de Țigani. Teza se sprijină pe puternice argumente, mai ales în urma studiului făcut asupra Țiganilor de D l Bataillard, și în urma studiului comparativ făcut de D-l de Mortillet asupra obiectelor de bronz găsite în Europa, cu cele ale Indienilor. Iată vr'o câte-va argumente ale acestei teze: 1) să observă că direcția ce a avut-o introducerea bronzului în Europa e orientală, dar aci ne găsindu-se aramă și mai ales cositor de cât tocmai în India, e probabil că de aci a plecat importarea ei.

2) Instrumentele ca și diferitele obiecte găsite în Europa, nu se asemănă de cât cu ale Indienilor (avem unele care sémănă perfect cu idoli budaici)

de exemplu) 3) Se constată, după instrumentele făcute în bronz că cei ce le au lucrat au avut mânele mici.

Țigăni, cari în genere au mânele mici, se în-deletnicesc de ordinar cu lucrarea metalelor, și au și o orignă asiatică sau mai bine indică, ar fi adevărați importatori în Europa al lucrului acestui metal.

4) În fine și un puternic argument, e, că de-o-dată cu bronzul se introduce și *semnul crucii*, care, după câte se știe e un vechi simbol religios al Budismului, (e probabil că și Budismul să'l fi luat de la altă religie a Indienilor mai vechi, ca Brahmanismul). Dar teza are și punctele ei slabe ca de exemplu: dacă e adevărat că din India a fost adus lucrul bronzului, cum se face că nu a fost adus și fierul, care se știe, era cunoscut și se lucra în același timp cu aurul, bronzul? etc.

Alții susțin, că Fenicienii ar fi adus bronzul, alții că Estrucii, ori altă avangardă a Pelasgilor, căci cum cea mai mare parte din obiectele de bronz găsite în palafie au caracterele civilizației elene? Da, dar Elenii nu au caracterele civilizației mume, Arice?

În această epocă, constatăm că *incinerarea* devine tot mai mult practică, rărindu-se îngropările. Constatăm însă, că cosciugurile iau forme mai apropiate de cele de astăzi și se fac și din lemne.

Epoca de fier

Un alt nou progres e realizat atunci, când începe lucrul fierului. Atunci începe acea civilizație

numită «civilizația fierului» care a durat și durează încă, dar care e majorală astăzi de cea a aburului, a cărbunelui și pite și a petrolului.

Primul fier cunoscut și utilizat, ar fi cel acrolitic. Legătura dintre denumirea greacă a fierului $\sigma\delta\epsilon\rho\varsigma$ și dintre cea latină a stelelor, sidus, sideris, ne-ar proba aceasta. (Angel Dimitrescu).

La noi în Europa avem două momente însemnate ale acestei epoce, caracterizate, cel dintâi prin vestitul mormânt de la Hallstadt, cel d'al doilea prin monumentul Marzabotto.

Cea mai veche întrebuințare a fierului în Europa, e cea reprezentată prin mormântul de la Hallstadt (Austria). Probă că-i așa, e, și faptul că monedele lipsesc cu desăvârșire. Și moneda bătându-se de Greci cu vr-o 8—9 secole înainte de Is. Cr. și găsindu-se răspândită până chiar și pe țărmii mării Beltice, dér negăsindu-se în mormântul de la Hallstadt, ce caracteriză o întreagă epocă, e probă că această lucrare, a fierului, e anterioară bătărei monedei.

În Hallstadt e lucrat, și foarte bine, aurul, care după savantele cercetări făcute de D-nii Stef. Mihăilescu și Hăjdău, provine din Transilvania, fiind dus pe cursul Dunărei. În această epocă lipsește scrierea și pictura.

A doua perioadă a acestei epoci, reprezentată prin necropola Marzabotto conține *monede*. Avem scrierea, pictura și sculptura. De aci înainte, cu dezvoltarea industriei fierului intrăm în timpurile istorice.

Cum s'a născut industria fierului?

Și pentru fier că și pentru bronz, sunt mai multe păreri. E un produs autocton European, după uni; după alți în frunte cu D-l Mortillet, este importat din Africa, unde se găsește lucrat cu vro 5—6000 de ani înainte de Is. Cr.

Azi părerile cele mai acreditate sunt acelea, cari susțin atât importarea bronzului cât și a fierului, și odată cu ele, se înțelege și venirea în Europa de noi populațiuni.

O observare generală trebuie făcută relativ la epoca de bronz și fier: precum am vezut, progresele neolitice, nu au fost aceleași în același timp în totă Europa ca și aiurea, tot așa nu în același timp în diferitele regiuni avem aceeași epocă de bronz și fier.

Se poate întâmpla ca de exemplu cu Suedia, ca atunci când restul Europei, Franța bunăoară e în epoca bronzului și începutul celei de fier, aci avem încă epoca pietrei.

Epoca bronzului și a fierului durează vro 10,000 de ani și se sfârșește acum 5—6000 de ani.

Mai mult, azi, când cea mai mare parte a populației pământești a ajuns în epoca aburului etc. sunt populații, cari sunt în stare sălbatică sau semi-sălbatică, cari au ramas în vârstea pietrei; sunt altele care se ocupă numai cu pescuitul și cu vânatul (Ostiaki, Samoyezi, Eschimoși), alții duc o viață păstorească ca mongoli nomazi (Tonguzi, Buriati, Kalmuehi, Hotentoși); alții în fine, cari încep să treacă abia acum la viața agricolă (Cafri).

Omenirea mai întâi pare a fi urmat în dezvoltarea și progresul său, anume grade de latitudine, anume linii izoterme, pe care în urmă și cu timpul numai, le a depășit, rămânând astăzi pe ici pe colea oaze, ca reprezentante ale vechii stări barbare său sălbatice.

Cultura în accepția generală a cuvântului a înlocuit barbaria, a redus și zilnic continuă să reducă ignoranța, cel mai mare vrășmaș al omenirii.

Adaus.

O Complectare a studiului de față ne propunem să facem, dând aici câte-va idei sumare despre I) *Natura și origina omului* II) *Rasele omenești* III) *Formarea societății omenești*, IV) *Limbajul și clasificarea limbilor* V) *Focul*.

I-ia Natura și origina omului.

Două teze sunt față în față : I Teza religioasă, susținând că omul ar fi fost de a dreptul creat de D-zeu.

Știința, după ce mai întâi 'i-a arătat lipsa de temelie, o înlătură radicalmente azi.

II Teza științifică, care vede, că omul stă în legătură cu întreaga serie animalică, că este născut din animale prin intermediul maimuței, dar că a progresat, s'a civilizat în urmă, a devenit cum i s'a zis «un ofițer în armata maimuțelor.»

S'a ajuns la acest rezultat bazându-se pe studiul a) *al anatomiei comparate*, care ne arată cea mai intimă legătură, pe deoparte în totă structura organică a omului și cea a maimuței, iar

pe de altă, între acesta și structura animalelor inferioare ei.

b) Bazându-se pe studiul *embriologic*. Acest studiu arătându-ne modul de naștere și de dezvoltare animală, ne spune, că *omul ca și alte vertebrate superioare, reproduce, ca o fază trecătoare, dar necesară, condițiunii organice permanente ale ființelor inferioare în organizație*. La început e imposibil a distinge embrionul omului de acel al cânelui, al pasărei, al brânzei. Numai târziu se diferențiază.

c) O probă mai mult și ca verificare a celor două considerații de mai sus, avem *anomaliile și monstruozițiile omenestii*. Cel mai interesant caz, pentru noi e cel *regresiv*, adică când omul reproduce caractere de ale animalelor imediat inferioare lui.

d) În fine să ne mulțumim a spune și serviciile paleontologiei.

Această știință ne arată legătura între animalele dispărute precum și între ele, și cele cari trăesc azi, ne spune că au existat animale, cari au dat naștere la două specii de animale. Așa de ex. *Iguanodon* e și un crocodil și pasăre și mamifer tot de-odată. *Icthyorinis* și *Odontorais* sunt pasări cu vertebre de pești și dinți de reptile; *Anoploterium* e și porc și rumegător; *Amphicyon* e și urs și câine etc.

Origina animalică a omului e azi incontestabilă. El s'a născut din maimuță prin un intermediar, anume prin antropopitecul sau precursorul omului.

Ce deosebire e între om și restul animalității ? Care anume sunt caracterele specific omenești ?

Unii au vrut să vadă aceasta în *moralitatea* sa. E o ființă morală. Da. Dar ce e moral ? Căci cea ce într'un loc e moral, dincolo e imoral : sunt ômenî, cari și-au omorât părinții îmbătrâniți crezând că «face un act pios-moral ;» alții omorându-și nevestele cred a face tot acte morale. Monogamia într'o parte e o formă de căsătoriei, necesară și morală, în altă parte e poligamia etc.

Au fost state ce ordonau omorârea copiilor slabi și infirmi, crezând a face tot acte necesarii și morale.

Bisericile au admis ca lucru pios, moral, religios sacrificiul omenesc ; au admis ca o datorie religioasă teribila inquizițiune etc.

Apoi considerația, ca se observă și ôre-care moralitate și la animalele inferiøre omului, a făcut să se părăsească acest mod de a vedea.

Alții 'i-au văzut această caracteristică în religiozitatea lui.

Da, dar nici religia nu-î un caracter absolut inerent firei omenești, căci sunt populații, cari nici idee n'au de Dumnezeire, apoi avem ateii etc.

Alții o väd în sociabilitatea omului. Dar nici această nu-î exact, căci avem și animale inferiøre, cari trăesc în societăți ca de ex. albinele, furnicele, castorul, maimutele etc.

Alții 'i väd caracteristica în inteligența sa. Dar, s'a încercat să se zică și aici, și animalele au memorie, inteligență etc. Fôrte bine, dar nu au

facultatea noțională, le lipsește puțința abstracțiunei, care tocmai *condiționează știința și adevărul progres*. Iată o importantă caracteristică specific omenescă, găsim pe o a doua și în legătură cu cea din tîl în *limbajul articulat*.

II. Rasele omenesti.

Că avem azi 5 rase omenesti (négră, galbenă, malaeză, (polineză) roșie și albă) acesta e deja știut. Ce nu se știe încă precis, e explicarea formării lor. Tote rasele derivă unele din altele, au o origină unică, ori origini deosebite? A face această întrebare, e a pune în discuție două mari teze, ce s'au combătut foarte mult, dar fără rezultat definitiv, e a discuta *Monogenismul* și *Polygenismul*.

Argumente bazate pe influența mediului, a selecțiuni naturale, artificiale, pe ereditate etc. n'au lipsit nici unora, nici altora.

Se pare însă, că cercetările anatomii comparate și paleolitice, ar fi mai mult în sprijinul Polygeniștilor. D-l Agassiz, partizan al Polygeniștilor, aduce un puternic argument în susținerea tezei sale zicînd: «diversitatea raselor implică pe aceea a originilor»

III. Formarea societăților omenesti.

Dacă omul descinde din maimuță, și dacă a fost multă vreme în o stare sălbatecă, cum a ajuns să se constituască în societăți?

Mai întâi, credem, că trebuie luat în considerație faptul, pe de o parte că el a moștenit de la maimuțe nevoia de a se asocia, a trăi la o-lal-tă,

iar pe de altă parte și poate ca o consecință a acestia datorită unui instinct al speciei sale omenești.

Numai așa ne am putea explica, că 'l găsim asociat, din timpurile cele mai vechi ale existenței sale. Pe lângă acesta mai trebuie luat în considerație și *nevoia de a se nutri și apăra*. Traiul în grote și apoi în palafite, au dat un mai mare grad de sociabilitate omului. Nu mai puțin a contribuit la alcătuirea societăților omenești, în timpurile preistorice și *amorul sexual*.

Óment ca și selbatiei de azi, trăiau în cea mai mare promiscuitate. Cu timpul, bărbații cei voinici, încep să 'și alégă femeile cari le plac. Din această alegere se nasc copii, ce sunt îngrijiți, póte, mai bine, și mai de aprópe de părinții lor; se naște familia și cu ea *societatea*. Acest caracter al căsătoriilor, de am putea zice astfel preistorice, adică de a fi bazate în prima linie pe forță, se va regăsi multă vreme până chiar în timpurile istorice de ex. chiar la Romani.

IV. *Limbajiu și clasificarea limbelor.*

1) Ne aducem aminte, că multă vreme, lipsind craniurilor omenești preistorice apofisele geni, trăgém îndreptățita concluzie, că'l lipsa limbajului articulat, avându-l de sigur, pe cel ne articulat.

Că omul, multă vreme nu a putut avea un limbajiu articulat, între alte considerațiuni, mai avem și pe aceia, bazată, pe partea anterioră *cu desăvârșire redusă* a creierului omului preistoric din primele timpuri, (fiind-că azi se știe, că aci e lo-

calizat limbajul articulat, etc. a (reia circumvoluțiune a lui Broca, din etmisfera stânga).

Daca-i așa, cum s'a născut el ?

Lăsăm înadins la o parte acele teze, ce vęd în limbajul articulat «o revelațiune supranaturală,» «o revelațiune naturală,» «o invențiune artificială,» pentru a lua în condierație pe acea, ce vede în el «rezultatul unei elaborațiuni progresive a limbajului natural.» In acest mod de a vedea limbajul articulat, s'au adus o mulțime de explicări, dar nici una nu ne pare mai bună, naturală și mai clara, de cât aceia a D-lui profesor T. Maiorescu.

Teza maioresciană pune pe de o parte în legătură formarea limbajului articulat cu dezvoltarea creerului omenesc în decursul timpurilor preistorice, iar pe de altă parte în legătură cu constituirea lui.

Din primul punct de vedere, teza, bazându-se pe diferite considerațiuni, precum și pe analogia formării limbajului articulat la copii, e în perfectă armonie cu datele preistorice, adică, de a admite un timp când omului 'i lipsa limbajul articulat.

Din al doilea punct de vedere, adică din legătura constituirii creerului și a limbajului articulat, iată sumar cum ne explică teza formarea acestuia.

Celulele cari compun creerul omenesc, ar fi așezate în două pături, una d'asupra celei alte. Cea de asupra e pătura cenușie în care se localizează noțiunile abstracte, cea-l-altă în care se localizează și se primesc impresiile individuale trimise în spre creer. Păturile stau în o foarte intimă legătură.

Pătura cenușie s'a format și dezvoltat foarte târziu în creerul omului preistoric, tot așa cum se dezvoltă și azi la copiii mai târziu, începând de la a 8 lună înainte.

Când două, sau mai multe celule ale unei anumite regiuni din pătura corticală inferioară, corespunzând localizării văzului de ex., au ajuns să primească un anumit număr de impresii; atunci ele fac, ca un fel de explozie, și descarcă partea comună și generală a impresiilor lor în celulele corespunzătoare ale păturei superioare noționale, abstractă.

Cu primirea și localizarea impresiilor în prima pătură corticală avem în genere ori *ce glas* fie animalic, fie omenesc din primele timpuri preistorice, fie ale copilului până la a 8 lună după naștere.

Cu descărcarea părții comune și generale a acelor impresii în pătura cenușie și abstractă, avem la omul preistoric, ca și la copil după a 8 lună de la naștere pentru întâia dată limbajul articulat.

Primele impresii, zice D-I T. Maiorescu, cari dau *primul cuvânt articulat, sunt cele vizuale.*

Faptul, că primele cuvinte articulate rostite de copil, ca și de omul preistoric, *au înțeles general*, se înțelege perfect de bine după modul de a vedea al acestei teze. Numai cu timpul cuvintele așa formate încep *întru cat-va* a se individualiza, a se determina.

Teza maiorisciană începe să se confirme zilnic de rezultatele fiziologiei experimentale.

Încă un cuvânt în plus asupra limbajului articulat, e, dacă vom spune că nu puțin a contribuit la formarea lui *interjecțiunile omenesti, strigătele animalelor, imitarea diferitelor sunete din natură (onomatopie), analogia și metafora.*

Din legătura intim stabilită dintre creier și dezvoltarea lui pe de o parte și între limbajiu pe de alta, sau cu alte cuvinte din legătura făcută între idei și limbajiu, putem foarte bine înțelege de unde pleacă în prima linie variațiunile ce le sufără limbajiu în decursul timpurilor.

Pe lângă această cauză trebuie adăuse și altele ca de ex. conformarea organului vocal, nevoia zilnică de a întrebuița unele cuvinte mai mult decât pe altele, etc., etc., pentru a înțelege mai bine așa numita «*viață a limbajului*».

În urma studiilor limbistice făcute de Villem Jones, Grimm, Bopp, Schlegel, Chavée, mai apoi Bréal etc., pe de o parte s'a arătat înrudirea limbelor indo-europene, iar pe de alta s'a făcut o clasificare generală a tuturilor limbelor.

Cuvintele limbelor indo-europene sunt reduse de Schleicher la vre-o 4—500 rădăcini, cari ar fi aparținut unei limbi mame limbilor indo-europene. Aceste cuvinte sau rădăcini, fiind în genere abstracte, au dat naștere la tot felul de interpretări care mai de care, mai fantastice.

Noi am văzut deja însă valoarea lor.

Tôte limbele după Guillaume Schlegel sunt împărțite în 3, (clasificare bazată pe morfologia cuvintelor); a) izolante sau monosilabice, fiind-că cuvintele sunt formate numai din câte o silabă-

rădăcină, ca de ex. limba Chineză. Sensul cuvintelor depinde de locul ce-l ocupă într-o frază.

b) Limbile *aglutnante* și *polisintetice* (Olofrastice). Sunt formate din unirea unui cuvânt sau rădăcină principală cu altele secundare. Acestea modifică sensul rădăcinii principale. Exemplu de aceste limbi avem în limbele Turanice, Egipteană și alte idiome.

c) *Limbile flexitive*, fiind-că cuvintele lor au flexiuni, adică cuvintele sau rădăcinile trecute prin stadiul aglutinațiunii, au posibilitatea de a primi o modificare fonetică, în stare de a arăta diferite relațiuni ale rădăcinii.

Flexitive sunt limbile morțe: Greaca, Latina; apoi Franceza, Româna etc.

V) *Focul*. A fost o vreme în timpurile primitive preistorice, când omul nu cunoștea focul.

Prima cunoștință, ce l-a făcut cu el, e, se pare datorită aprinderii pădurilor pricinuită de trăsnete. În urmă și foarte târziu, omul obține focul fie prin frecarea a două bucăți de lemn între ele, fie prin repede frecare a unei bucăți de lemn pe o piatră de silex.

Sunt și astăzi populațiuni, cari obțin, prin frecarea lemnului, focul. Așa avem pe Taitieni, pe locuitorii insulei Sandwich, alții, cari, ca unele populațiuni australice, ca o parte din Chinezii, etc, au anume instrumente ce imprimă o iușeala lemnului destinat să se frece pe o piatră.

Modul acesta de a obține foc prin frecare îl vedem chiar și în legenda lui Prometeu. Denumirea de Prometeu e vedică, ea vine de la Pro-

matha [baston, lemn] sau încă *mathuàni* [a produce, a da afară prin fricțiune].

O întreagă civilizație este legată de descoperirea și obținerea focului.

Câtă importanță merită să punem pe el în societățile omenești, ne o spune încă și Robinson Crusoe.

Din studiul de față, o singură concluzie: omenirea până mai ieri nu 'și a cunoscut cea mai mare parte din viața sa de până acum și de sigur mai are încă multe de cunoscut.

Cauza? E ignoranța. Ignoranța e cel mai mare vrășmaș al omenirii: omule, ferește-te de ea.

F I N E.

TABLA DE MATERIA

	<u>Pag.</u>
1) Prefața	4
2) Noțiuni generale asupra Preistoriei, — Antichitatea Greacă și romana ce idei aveau despre omul preistoric?—Când și cine fac să se nască știința preistorică? Științele ajutătoare Preistoriei . . .	10
3) Formarea pământului: Terenul Primar, Secundar, Terțiar și quaternar	14
5) Terenul Terțiar	17
6) Terenul Quaternar	18
7) Diferite clasificări preistorice	19
8) Epoca St. Acheul	24
9) Epoca Monstier	24
10) Epoca Solutrè	28
11) Epoca de la Madelaine	30
12) Hiatus ul	43
13) Neolitic	43
14) Traiul omului neolitic	48
15) Epoca de bronz și fier	70
16) Natutara și origina omului	75

IERATA

- Pag. 5 rîndul al 9-lea :
le îndreaptă în *lu*
 » » rîndul 20-
fană » » *faună*
- Pag. 6 rîndul 12 :
 După acest mod de a vedea «omul e
 » » rîndul 23 :
 Să dea acestuia adevărata *lui*.
- Pag. 7 rîndul 1
elementarele
 » » rîndul 12
 Iată ce ne spune *acesta* în
 » » rîndul 17
a îndreaptă în *ale*
- Pag. 8 rîndul 4
grînda » » *ghînda*
 » » rîndul 18
care » » *ce*
- Pag. 8 rîndul 28
 Suprimă *ca* din «ca să se inaugureze»
- Pag. 9 rîndul 20
Cornonaitles îndreaptă în *Cornouailles*
- Pag. 10 rîndul 13
Antologiei » » *Ontologiei*
 » » rîndul 14
Etimologiei » » *Ethnologiei*
 » » rîndul 28
Kaut » » *Kant*
- Pag. 11 rînd 16
enicăşist » » *micaşist*
 » » rîndul 26
Neptunian » » *Neptunian*
 » » rîndul 27
Laurenţiu » » *Laurentiu*

Pag. 12 rîndul 6		
<i>formă</i>	• îndreaptă în	<i>faună</i>
> > rîndul 14		
<i>evalniază</i>	<	<i>evoluiază</i>
> > rîndul 15		
<i>formă</i>	<	<i>faună</i>
> > rîndul 15		
<i>Sauriciu</i>	<	<i>Saurieni</i>
> > rîndul 24		
<i>formă</i>	<	<i>faună</i>
> > rîndul 28		
<i>aturopoidete.</i>	<	<i>antropoidele</i>
Pag. 13 rîndul 6		
<i>formă</i>	<	<i>faună</i>
> > rîndul 14		
<i>marsupial</i>	<	<i>marsupiale</i>
> > rîndul 17		
<i>nu</i>	<	<i>nu</i>
Pag. 14 rîndul 7		
<i>Dicoterium</i>	<	<i>Dicoterium</i>
Pag. 15 rîndul 8		
<i>St. Achenle</i>	<	<i>St. Acheul</i>
> > rîndul 27		
<i>incursele</i>	>	<i>imensele</i>
Pag. 16 rîndul 25		
<i>Suprimă în care</i>		
Pag. 17 rîndul 3		
<i>evitație</i>	>	<i>civilizație</i>
Pag. 22 rîndul 30		
<i>robă</i>	>	<i>probă</i>
Pag. 23 rîndul 12		
<i>nu</i>	>	<i>ne</i>
Pag. 25 rîndul 14		
<i>moutonement</i>	>	<i>moutonement</i>
> > rîndul 15		
<i>locurile</i>	>	<i>lacurile</i>
Pag. 32 rîndul 3		
<i>să-și desvolte în aceasta</i>		
Pag. 36 rîndul 7		
<i>se-talna</i>	>	<i>se talna</i>
Pag. 37 rîndul 30		
<i>Trondu</i>	>	<i>Trou du</i>

Pag. 38 rîndul 1	<i>Truchere</i>	îndreaptă în	<i>Truchère</i>
» » rîndul	<i>Furfose</i>	»	<i>Furfosz</i>
Pag. 41 rîndul 2	<i>externe</i>	»	<i>extreme</i>
Pag. 42 rîndul 30	<i>la care</i>	»	<i>în care</i>
Pag. 47 rîndul 5	<i>Morne</i>	»	<i>Marne</i>
Pag. 48 rîndul 12	Trebuie a fi citit:		
S'au găsit în mari cantități teacuri de			
Pag. 53 rîndul 20	<i>ce se naste</i>	«	<i>ce se formează</i>
Pag. 57 rîndul 18	<i>Spehie-le</i>	«	<i>Specchie-ie</i>
« « rîndul 20	<i>Costelieri</i>	«	<i>Castellieri</i>
« « rîndul 22	<i>(ins. Balerne)</i>	«	<i>(ins. Balzare)</i>
« « »rugs		«	<i>brugs</i>

hler